

TEVHİDİ DÜŞÜNCE IŞIĞINDA İLİM DALLARININ YENİDEN İNŞASI ŞURASI

Derleyenler (Editörler):

Prf. Dr. Mustafa Alişarlı - Doç.Dr. Osman Şimşek

İLMİ VE METODOLOJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ (İLMAR)

Yayınlar Dizisi :4

ISBN:

Aralık 2018

Basım Yeri: Semih Ofset

KAVMI/“MİLLİ” TARİHİN TEVHİDİ DÜŞÜNCE ÇİZGİSİNDE YORUMLANIŞI: TÜRKLER ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN

1. Rabbin kim? -Allah. 2. Dinin ne? -İslam. 3. Kitabın ne? -Kur'ân. 4. Kimin kulusun? -Allah'ın. 5. Müslüman mısın? -Elhamdülillah, Müslümanım. 6. Ne zamandan beri Müslümansın? -“Kâlû belâ”dan beri. 7. Nereden geldin, nereye gidiyorsun? -Allah'tan geldim, Allah'a gidiyorum. 8. Niçin geldin? -Allah'ı tanımak ve kulluk etmek için. 9. Ne olarak geldin? -Bütün insanlar gibi ben de Müslüman olarak doğdum ve Müslüman olarak geldim. 10. Kimin zürriyetindensin? -Hz. Adem (as)'ın. 11. Kimin milletindensin? -Hz. İbrahim (as)'ın. 12. Kimin ümmetindensin? -Hz. Muhammet (as)'ın. (Dedemden-ninemden öğrendiğim)

GİRİŞ

Tevhidi Tarih Anlayışı

Tarih, varlık anlayışına uygun olarak, ferd ve toplumlar için varolma ve kimlik alanıdır. Kimlikler, kişilikler, kültürler tarih üzerinden kurgulanır ve kurulur. Toplumsal ruh, birlik ve beraberlik; tarihten gelen ortak değerlere dayanır. Hatta toplumlar ve kültürlerler arası ilişkiler de tarihi kimlik üzerinden tesis edilir. Bütün bunlar göz önüne alındığında tarihin yorumlanması daha da önem kazanmaktadır. Tarih yazıcılığı da bugün olduğu gibi dün de bu işlevi üstlenmiştir. Özellikle modern zamanlarda bütün inkılapların, ihtilallerin öncelikli politikaları arasında tarih müfredatına ve tarih yazıcılığına müdahalesinin altında da tarihin bu işlevi yatmaktadır.

Tarih anlayışının insanı da kapsayan varlık anlayışıyla doğrudan ilişkili olduğu bilinmektedir. Varlığın başlangıcını Halık ve mahluk (Yaratan ve yaratılan) bağlamında

ele aldığımızda tarih tevhidi bir çizgide başlar ve devam eder. Ancak varlığın kendi kendine var olduğu kabul edilmesi durumunda başka bir seyir izleyecektir.¹ Bunlardan birincisi kısas-ı enbiya/peygamberler-ümme-tleri tarihi olarak İlahi kitaplarda yer aldığı gibi Müslümanlar da yüzyıllarca bu yolu izlemişlerdir. İkincisi ise özellikle modern Batı tarafından sürdürülmektedir.

Elbette tarih bir bütündür ve milli tarihler genel tarih içinde ele alınmak durumundadır. Burada kırılma noktası genel tarihin ne olduğudur. Genel tarihi tevhidi tarih şeklinde yorumladığımızda Türklerin kavmi veya milli tarihi bunun bir parçasıdır.

Tevhidi tarih anlayışı, dinin kaynağı olarak Allah'ı kabul eder; tarihin sıfır noktasına ilk insan Hz. Adem'i koyarak ondan türeyen nesilleri ve bu nesillere tevhidi tebliğ eden peygamberlerin yolunu izler. Dinin kaynağı konusunda ilahi ve beşeri olduğu yönünde iki görüş vardır.² Dinin İlâhî kudret tarafından konulduğuna inananlara göre varlık Allah tarafından yaratılmış, din de dünya varlık alanının en mükemmel varlığı insanın iki dünya mutluluğunu elde etmesi için Allah tarafından vahiy yoluyla gönderilmiştir. Safiyetini koruduğu sürece yürürlükte kalmış bozulduğunda yeni peygamber gönderilerek ıslah edilmiştir. İlk insan, aynı zamanda ilk peygamberdir. İnsanlığın ilk dini de tek tanrılı, yani tevhid dinidir. Allah'ın varlığı ve birliği, zat ve sıfatları, melek, kitap, peygamber ve ahiret inancı sabit kalmış, sadece şeriatler değişmiştir. Hz. Adem'den, son peygamber Hz. Muhammed'e kadar tüm peygamberlerin getirdiği hak dinlerin ortak adı İslam'dır. Elimizde kutsal kitapları bulunan Yahudilikte ve Hristiyanlıktaki gibi dinlerin aslının tektanrıcı olduğu muhakkaktır. Bunun yanında dinler tarihi, antropoloji ve arkeoloji gibi bilim dallarının araştırmaları da ilk dinin tektanrıcı olduğunu göstermektedir. Söz gelişi, Kadim Mısır'da M.Ö. XIV. yy'da *Aton* adında tektanrı bulunduğu gibi; Kadim Yunan'da filozofların bir kısmı tektanrıyı savunmaktaydı. Kaynaklar Babil kralı Buhtunnasr tektanrıcı gösterirler. Sümerlerde “mana” inancına sahipleri insanı balçıktan yaratıp ona can veren tektanrıya inanırlardı. Eski Türkler tektanrı *Göktanrı* olarak çağırmışlar, Eski İran'da Zedüş tektanrı inancını tebliğ etmişti. Kadim Çin'de Şang-ti, Teien, Tao gibi adlarla anılan tektanrı vardı. Kadim Hindistan'da Vedalarda *Tanrı tektir* ifadesi yer almaktadır.

Bu anlayış esasında geçmişten bugüne var olan kavimleri de tevhid çizgisinde ümmet oldukları peygamberler aracılığıyla takip ederiz. Bunu Türkler özelinde düşünürsek, Ademoğlunun bir kolu olan Türkler Hz. Nuh zamanından tevhid tarihinin bir parçası olarak tarihte tevhidi misyonlarını sürdürmektedirler. Tevhidi tarihte Türkler için iki defa sıfır noktası vardır: İlk Hz. Adem'in evladı olarak ikincisi insanlığın

1 Bkz. Osman Şimşek, “Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce, Gazi Kitapevi yay, Ankara, 2017, s. 251. vd.

2 Bu konuda bkz. Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ocak yay, Ankara, 1997, 3. Baskı, 27-46.

ikinci atası Hz.Nuh’un torunları olarak. Bu anlayışta ana yol tevhid yoludur. Bazen bu yoldan çıkan Türk boyları olmuşsa da ana gövde hep tevhid çizgisinde kalmıştır.

Kavmi bakış açısına göre Türklerin tarihinin sıfır noktası bilindiği kadarıyla Oğuz Kağan’dır. Ondan itibaren kavmi tarihlerini sürdüren Türkler tarihin çeşitli dönemlerinde çeşitli inançlara girmişler-çıkışlar nihayet ekseriyet olarak 11. Yüzyılda İslamiyeti kabul etmişlerdir. İslamiyet Türklerin tarih yolculuğunda duraklarda bir duraktır. Başka bir durakta da bir süreliğine karar kılınabilir.

Bu tarihi yorum büyük oranda dinin kaynağının beşeri olduğu görüşüne dayanmaktadır. Bu görüşü benimseyenler insanın herşeyden üstün olduğunu dolayısıyla din de kendisinin ürettiğini iddia ederler. Büyük oranda İlerlemeci ve Darvinci evrim teorisine dayanan bu görüşe göre, insanlık her an iyiye giden bir akışın içindedir. İnsanlığın ilk dini animizm yani ruhlara tapmadır. Buradan atalara tapınma, sonra tabiat olaylarını yöneten çeşitli tanrıların varlığına inanma aşamasına geçilmiş, nihayet bu tanrıların birleştirilmesiyle tektanrı inancında karar kılınmıştır.

Batı’nın dinin kaynağı veya insanın inanç kökeni konusunda teksire/teşrike yönelmesinin sebeplerinden biri ifade ettiğimiz gibi, ilerlemeci-evrimci teorilere sahip olmasıdır. Çizgisel tarih anlayışının da etkisiyle tarihin “ilkel”den “gelişmiş”e doğru bir süreç izlediği kabul edildi. Bu varsayıma göre dinin, dilin, toplumsal hayatın vs. her şeyin başlangıcı ilkel olmalıydı. Bu aşamada ilim dalları tarihi kendi açılarından yorumluyorlardı. Mesela sosyoloji toplumu ve toplum hayatındaki gelişmeleri aile (family) boy/aşiret (clan), budun/kabile (tribe) ve kavim/millet (nation) üzerinden kurguluyordu. Aile kan bağına bağlı boy aileler topluluğu/akraba; budun ise kan bağına aşan toplulular birliği idi. Boyun/klanın kendilerini özdeşleştirdikleri bitki veya hayvandan totemleri vardır. Kabilede organik cemâat bağları ile dinî bağlar bir aradaydı ve bir yönüyle tabîî dinî gruptu. Hatta her kabilenin kendine özgü bir dini vardı. Genellikle çok tanrılı dinler kabile dini niteliğindedir. Dinler tarihi, sosyolojinin bu yaklaşımına uygun olarak inançları totemizm, animizm, ve mana gibi terimlerle izah etmeye çalıştı. İnsanlık bu çizgisel süreçte mitolojik-teolojik, metafizik dönemleri aşarak pozitivist aşamaya gelmişti. Tasnifin sahibi Auguste Comte’a (1798-1857) göre, din sadece ilkel bir dönemi temsil etmekteydi. Antropoloji dinin doğruluk ya da yanlışlığı hak din veya batıl din gibi yaklaşımların olamayacağını başka bir ifade ile dinin, ilahi kökenli değerler ve doğrular bütünü olmadığı sadece toplumsal gelişmeye paralel olarak gelişen bir organizma veya olgu olduğunu iddia etti. Bu izahta da teksirden tevhide uzanan bir gelişmeden bahsedilebileceğini, bunun da ilahi değil beşeri bir nitelik taşıdığını ileri sürdü. Yani başlangıçta tek Tanrı’nın söz konusu edilemeyeceğini, boy aşamasında totemlerin yani tanrıçıkların bulunduğunu insanlık ilerledikçe ve toplumsal örgütlenme geliştikte teksirin yerini tevhidin aldığını iddia etti.

Bu teorileri geliştiren Batı’nın iki hedefi vardır:

1. Kendi dışındaki toplumları tanımlayarak kontrolünde tutmak, sömürmesini meşrulaştırmak ve sürdürmek. Bu bağlamda ilkel toplum ve ilkel din kavramlarıyla Asya ve Afrika’ya işaret ediyor Batı öncülüğünde ilerlemelerini öneriyor hatta dayatıyordu. Bunun da hem Batılılaştırma hem de dolaylı Hristiyanlaştırma ile mümkün olabileceğini iddia ediyordu.

2. Kendini izah etmek. Batı kendi aldığı yolu anlamak açıklamak için kendinden aşağı gördüğü toplumları din dahil her yönden inceleyerek, oradan istihsal edeceği malzeme ile kendi düşünce, inanç ve toplum yapısını anlamaya çalışıyordu. İlkel din ve toplumlar anlaşılırsa gelişmiş din ve toplumlar da izah edilebilirdi. Bu bağlamda Batı, sömürgeleştirdiği coğrafyaları sadece hammadde ve pazar olarak görmedi. Aynı zamanda fikri üretim ve gelişmesinin ana maddelerini de buralardan devşirebileceğini düşündü.³

Ancak bütün bu tartışmalarda Batı Hristiyanlığı nasıl izah edilecek, insanlık tarihinin neresine koyacaktı? Hristiyanlık “akıllı ve zeki” Avrupa insanının kabul ettiği bir din olduğuna göre ileri bir din olmalıydı. İlerlemeci anlayışları da son durak olarak tevhidi öngörüyordu. Ancak temel inançları teslis/trinity idi. Bunu tevhid şeklinde izah ederken de “teslis tevhidinin üç farklı tezahürüdür” şeklinde bir formül buldular.

Tekraren ifade edersek tevhid insanlığın kendini anlamlandırdığı inanç ve fikirdir; insan yeryüzü hayatına tevhid ile başlamıştır. Tevhide inanan fertler, aileler, aşiretler ve milletler geçmişlerini de geleceklerini de bu çizgide görüp yorumlamışlardır. Bunu Müslümanların Hz. Muhammed’in ecdadının muvahhid olduğu yönündeki güçlü kanaatte de görüyoruz. Genel kabule göre Hz. Muhammed, Hz. Adem’den beri tevhitten ayrılmamış bir muvahhidler silsilesinden gelmektedir.

Türklerde Tevhidi Tarih Anlayışı

Benzeri izah çabalarıyla İslamiyete giren kavimlerde veya milletlerde de karşılaşıyoruz. Türkler de İslamiyeti toplumsal düzeyde kabul ettiklerinde tarihlerini tevhidi çizgide yeniden yorumlamışlardır. Bu bağlamda insan soyunun ikinci atası Hz. Nuh peygamberin oğullarından Yafes’ten geldiklerini, tarih boyunca esasta bu tevhidi çizgiyi izlediklerini ifade etmişlerdir.

Biz konyu ele alırken mümkün olduğunca ana metinleri doğrudan vermeyi, üzerinde fazla yorum yapmamayı tercih ettik. Yapacağımız yorumların bir kısmının okuyucuyu yönlendirebileceğini bunun da kısmen çarpıtmaya yol açabileceği endişesini taşıdık.

3 Bilal Gökçır “Oryantalist Literatürde Kur’an’ın Kaynağı Tartışmalarının Kaynağı Disiplinlerarası Bir Yaklaşım”, Blimname, V, 2004/2, s. 64-66.

Tarihen ve itikaden biliyoruz ki Yüce Allah her topluma kendi dillerinde tebliğ yapan peygamber göndermiştir.⁴ Buna İslamiyette *sünnetullah* denmektedir. Bu durumda şu soruyu sorabiliriz: Acaba Türklere peygamber gönderilmiş midir? Türklerin kahir ekseriyetinin itikadı Göktanrı inancıdır. Göktanrı'nın sıfatları Allah Taala'nın sıfatları ile bir bakıma yakınlık göstermektedir. Buna göre Allah *Ahad*, Tanrı *Bir*, Allah *Kadîm*, Tanrı *Bayat*; Allah *Bakî*, Tanrı *Mengü*; Allah *irâde sâhibi*, Tanrı *Erkli*; Allah *Kâdir-i Mutlak*, Tanrı *Ogan*; Allah *Semi*, *Basar*; Tanrı *duyan*, *işiten*; Allah *muhâlefe-tü'n-lil havâdis ve müstağni*, Tanrı *Mungsuz*; Allah *Halîm*, Tanrı *Tüzün*; Allah *Hâlık*, Tanrı *Törütgen*; Allah *Hay*, Tanrı *Diri* vb. dir.⁵ Tevhide bu derece uygun bir Tanrı inancı ve telakkisi ancak bir nebi/resul'ün tebliği ile mümkündür denebilir. İslam öncesi Türk kültüründe nübüvvet kurumu olduğunu kanaatini uyandıracak ipuçları da vardır. İlk dönem Müslüman Türk edebiyatında nebi kavramının Türkçe müte-radifleriyle karşılaşırız. Söz gelişi, Karahanlı dönemi 11. Yüzyıl müelliflerinden Kaşgarlı Mahmud Divânü Lügâti't-Türk'ünde nebi ve resul kavramlarını *elçi*, *yal(a) vaç* gibi Türkçe kelimelerle açıklamıştır.⁶

Her şeyden önce tevhid dini İslamiyete giren Türkler tarihlerini de tevhid tarihi kı-sas-ı enbiya çizgisinde kurgulamışlardır. Bu meyanda kendilerini mümkün olduğun-ca erken dönem bir peygambere ümmet hatta nesil durumunda görmek istemişlerdir. Nitekim Türkistan'daki ilk Müslüman Türk devleti Karahanlılar muhitinin 11. yüz-yıl müellifi Kaşgarlı Mahmud'da bunu açıkça görüyoruz. Türk kelimesini hem özel isim hem de cins isim olarak düşünerek şu bilgiyi verir:

*“Türk, Tanrı yarlıgayası Nuh'un oğlunun adıdır. Bu, Tanrı'nın, Nuh oğlu Türk'ün oğullarına verdiği bir addır. ... Türk sözü, Nuh'un oğ-lunun adı olduğunda bir tek kişiyi bildirir, oğullarının adı olduğunda 'beşer' kelimesi gibi çokluk ve yığını bildirir.”*⁷

Tüklerde tevhidi tarih telakkisini doğrudan doğruya ferdi ve cemiyeti inşa etme ni-teliği taşıyan destanlar, menkıbeler, şecereler ve özellikle resmi nitelikteki handean

4 “Kendilerine apaçık anlatabilsin diye her peygamberi kendi milletinin dili ile gönderdik” Kur'an, İbrahim, 4. “Her ümmetin bir peygamberi vardır.” (Yunus, 47), “Her milletin bir yol göstericisi vardır.” Kur'an, Ra'd, 7; Fâtır, 24. Yüce Allah'ın peygamber göndermeden hiç bir toplumu ceza-landırmayacağını bildirmektedir. Kur'an, İsra, 15.

5 Sait Başer, Gök Tanrı'nın Sıfatlarına Esmâ'ül Hüsnâ Açısından Bakış, İstanbul, 1991. Ayrıca bkz. Hikmet Tanyu, İslamıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı, Ankara Üni. İlahiyat Fak. yay, Ankara, 1980. İlâveten Türklerin geleneksel dinlerinin Tevhid esaslı olduğu konusunda yapılan son çalışmalardan biri olarak bkz. Hakan Yılmaz, Türklerin Dinî ve Siyâsî Geçmişine Işık Tutan En Eski İki Kaynaktan Biri: “Ulu Hân Ata Bitikci”, [www.siyasiforum.net / viewtopic. php?f=9&t=12147](http://www.siyasiforum.net/viewtopic.php?f=9&t=12147), erişim 15.11.2014

6 Bkz. A. K. Borovkov, Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII-XIII. Yüzyıllar), Rusçadan çev. Halil İbrahim Usta, Ebülfeyz Amanoğlu, TDK yay, Ankara 2002.

7 Divanu Lügat-it-Türk Tercümesi, çev. B. Atalay, TDK yay, Ankara, 1939, c. I, s. 350-51.

tarihlerinde açıkça görebiliyoruz. Bu metinler bir bakıma günümüzün eğitim müfredatını oluşturan ders metinleri vasfını taşırlar.

Oğuz-nâmelerde Tevhidi Tarih

Destanlar ve menkıbeler söylendiği ve derlendiği dönemin inançlarını, kültürünü, fikir dünyasını, kavram haritasını, toplumsal yapısını, psikolojisini yansıtmaları yönüyle tarihin kaynaklarındandır. Bunlardan tarih araştırmalarında bilimsel tenkit esaslarına tabi tutularak yararlanılabilir.⁸ Bu bağlamda Türklerin tevhid yolculuğunu ve Hz. Muhammed ile ilgili ilk özgün anlayış, algı ve bilgilerinin destanlar ve menâkıbnâmelerde bulunabileceğini düşünüyoruz.

Togan’a göre Türk destanları, çoğunlukla, M.Ö. 7. Yüzyıldan batıya yönelen Saka Türklerinin Doğu Avrupa-Balkanlar ve Anadolu’da Doğu Roma ve İran-Önasya’da Farslarla yaptıkları sonuçsuz kalan mücadelenin hatıralarıdır. Bu süreç İranilerde zafer Turanilerde matem ayinleri formunda yüzyıllarca sürmüştür. Nihayet Türkler tevhid dini İslama girip Müslüman Oğuz-Türkmenlerin öncülüğünde M.S. 11. Yüzyılda batıya hakim olma yerleşme gayesini gerçekleştiren söz konusu destanlarını tevhidi-İslami çizgi ve içerikte yenden yorumlamışlardır.⁹ Bu adım hem İslam medeniyetinin cihanşümül olmasında, hem de Türkleri dünya hakimiyet sahasına taşıma-da önemli bir aşama olmuştur.

Türk destanları içinde en yaygın ve baskın olanı Oğuz Kağan Destanı/Oğuz-nâme’dir. Esas konusu Türklerin efsanevi atası Oğuz’un hayatı olan bu destan, Oğuz boyları, Türk dili, edebiyatı, folkloru, tarihi ve kültürü hakkında önemli bilgiler içermektedir. Yüzyıllarca sözlü olarak aktarılan destan, ilk defa Moğol dönemi tarihçisi Reşideddin Fadlallah (ö.1318) tarafından Farsçaya çevrilerek yazıya geçirilmiş daha sonraları da Çağatay ve Uygur Türk lehçeleri başta olmak üzere çeşitli Türk lehçelerinde rivayetler/versiyonlar halinde günümüze ulaşmıştır.¹⁰ Bu destanın İslami dönemdeki rivayetlerinde Türklerin tevhid tarihi ve İslamiyetle ilişkileriyle ilginç

8 M. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1981, s. 192; A. Zeki Velidi Togan, Tarihte Usûl, İstanbul, 1985, s. 49; Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler: Metodolojik Bir Yaklaşım, TTK, Ankara, 1992.

9 Ahmet Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş I, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1970, 2. Baskı, s. 167-168, 220, 437.

10 Yazılı Oğuz-name versiyonları:

1. Reşidüddin Fadlallah (ö. 1318), Camiu’t-Tevarih içinde Farsça.
2. Yazıcızade Ali, Tarih-i Al-i Selçuk-Oğuz-Name, (15. Yy) Türkçe.
3. Hasan bin Mahmûd el-Bayâtî, Cem-i Cam Ayin, (1481) Türkçe.
4. Kitab-ı Dede Korkut, (15. yy) Türkçe.
5. Salar Baba Gulalioglu, Oguznama (1555-56) Türkçe.
6. Bayburt’lu Osman, Tevârîh-i Cedîd-i Mir’ât-ı Cihân, (III. Murad dönemi 1574-1595) Türkçe.
7. Ebûlğazi Bahadır Han, Şecere-i Terakime (1659-1661) Türkçe.
8. İslamdan önceki versiyonu Uygur Türkçesi için bkz. W. Bang-R. R. Arat, Oğuz Kağan Destanı, İstanbul, 1936.

bilgiler yer almaktadır.¹¹ İslami duyarlılıkla yeniden kurgulanarak adeta İslamileştirilmiş, sonra Osmanlı muhitinde bu ameliye 15. Yüzyılda Yazıcızade, 15. Yüzyılın sonlarında Bayatı ve 16. Yüzyıl başlarında Dede Korkut versiyonlarında devam etmiş, bu süreçte Türkler Hz. Nuh’un oğlu Yafes’e bağlanarak muvahhid sınıfına dahil edilip pek çok peygambere ümmet yapılırken Hz. Muhammed’in de sahabesi konumuna çıkarılmıştır.

Türklerin Hz.Nuh’un Oğlu Yafes’in Soyundan Geldiği Rivayeti

Osmanlı muhitiinin ilk yazılı Oğuz-nâmesi durumundaki Yazıcızade Ali versiyonunda (15. Yy) Türkler Hz.Nuh’un oğlu Yafes ile tevhidî tarihe bağlanmaktadır. Bu metinde insanlık tarihi Hz. Adem-Havva ile başlar “Ve Nuh (as) oğullarından Yafes zürriyatına Türkistan iklimini yir ve yurt virdi ki anda çoğalıp çıkıp kalan iklimlere dahi padişah olup gaza ve cihad kılalar.”¹² Yafes; Türklerin deyişine göre, Olcay Han’dır.¹³

Yazıcızade Oğuz’a müttelik olan Türk boylarını “muvahhid olup Tengri’yi bir bildiler”, muhalif olanlarını “kafir oldılar adları Moğol ve Tatar oldu” şeklinde tanımlar.¹⁴ Kafir Kara Han’dan olma Oğuz bebeklik çağından itibaren fevkaladelikler gösterir, anasının sütünü “Ey benüm anam! Eğer Tengri’ye tapup Tengri’yi sevicilerden olursan sütünü emerem” der.¹⁵

Oğuz Kağan Tanrı’yı Daima Zikrettiği Rivayeti

Yazıcızade’ye göre Oğuz daima Tanrı’yı zikrederdi:

“Ve çün kendü muvahhid ve ehl-i niyaz ve tesbih-idi, dilemez-idi ki atası ve ammaları birle karışa, zira anlar kafirler-idi. Ve dayim anlardan ırak olmağı isterdi. Ve anlardan ayru ava giderdi. Ve dayim Tengri adın Arabi lafz-ile ‘Allah, Allah’ diyü zikr iderdi. Ve kimse bilmezdi ki ol nedir ve

11 Ögel, Oğuz Kağan Destanı’nın İslami dönemde yeniden kurgulanmasına şöyle değinmektedir: “Müslüman olmuş Oğuz Türklerinin destanları da, Türk mitolojisinin en eski motifleri ile dolu idiler. Fakat Türkler, çoktan müslüman olmuş ve İslamiyetin ana prensiplerine gönülden bağlanmışlardı. Aslında ise, İslamiyet ile eski Türk dini arasında büyük ayrılıklar da yoktu. Buna rağmen, eski Oğuz-Kağan destanları, elbetteki İslamiyetin birçok inançları ile uygunluk gösteremeyecekti. Bunun içindir ki, İslamiyetten sonra yazılan Oğuz-Kağan destanlarında, biraz daha değişiklik yapılmış ve İslamiyete uydurulmuştu. İslamiyeti kabul eden Türkler bizce Uygurlara nazaran, eski Türk an’anesini ve töresini daha çok korumuşlardı. ... Bu sebeple Oğuz Türklerinin destanlarında, Uygurlarinkine nazaran, daha eski ve daha köklü motifler görüyoruz.” Bahattin Ögel, Türk Mitolojisi, MEB yay, İstanbul, 1997, c. I, s. 41.

12 Abdullah Bakır, “Tevarih-i Al-i Selçuk Oğuznamesi”, Turkish Studies, V. 3/7, Fall, 2008, s. 171.

13 Zeki Velidi Togan, Oğuz Destanı: Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili, Enderun yay, İstanbul 1982, 17

14 Yazıcızade-Bakır, s. 173.

15 Yazıcızade-Bakır, 178. Krş. Reşideddin-Togan, 17.

ol lafzuñ maanisi nedür. Ve ol hemişe hoş avaz-ile ‘Allah!’ dirdi. Ve ol kavm şöyle sanurlardı ki sema ezgüsi ve elhan-içün ve lehv ü oyun-içün ol lafzı eydür sanurlardı. Ve ol lafz aña kamile ve adet olmış-ıdı.”¹⁶

Ebülğazi Bahadır Han ise bu olayı şöyle kaydeder:

“Oğuz’un dili açılıp yürüdüğünde ‘Allah Allah’ diye hep söylerdi. Onu her kim iştirse ‘Çocuktur, dili dönmediğinden ne dediğini bilmiyor’ derlerdi. Onun için Allah sözü Arap dilidir, Moğol’un hiç bir atası Arap dilini iştirilmiş değildir. Oğuz’u Tanrı Taala anadan doğma veli yaratmıştı. Onun için gönlüne ve diline kendisinin adını getiriyordu. Oğuz büyüüp yiğit olunca Kara Han, küçük kardeşi Kür Han’ın kızını alıverdi. Oğuz kimse yokken kıza dedi: Alemi, seni, bizi yaratan var. Onun adı Allah’tır. Onu var bil ve bir bil. Onun buyruğundan başka iş yapma.”¹⁷

Dikkate şayındır ki Ahmed Yesevi’nin hikmetlerinde ve Yunus Emre’nin şirlerinde de Oğuz’un dilindeki “Allah Allah” zikri ağırlıklı olarak makes bulunmaktadır.

Oğuzların Muvahhid ve Paygamberlere Ümmet Oldukları Rivayeti

Yazıcızade Türklerin faziletleri ve faaliyetlerini anlattıktan sonra şu sonuca varır:

“Fi-l-cümle bu zikr olan oymaklar ve boylar ... cümle muvahhid ve Teñriyi bir biliciler-idiler. Ve Teñri -tealanuñ dilegi şöyle olmuş-ıdı ki Peygamberümüz Muhammed Mustafa(sas) nübüvveti zamanında İslam sınıfından olalar. Cümle müslüman oldılar; Peygamberi görmedin iman getürdiler. Peygamber(sas) Selman-ı Parisi anlara gönderdi. Vardı anlara iman ve İslam erkanın öğretti. Ve uzun müddetler ve çok yıllar Oğuz’dan ve anuñ oğlanlarından ve kavimlerinden çok kişiler padişahlık itdiler. Ve her devirde bu yigirmi dört boydan hanları neslinden bir ulu kuvvetlü devletlü padişah zahir olup uzun müddetler padişahlık anuñ hanedanında kalmışdur.”¹⁸

Reşideddin, bu olayla ilgili olarak Kayı İnal Han başkanlığında Kayı Boyunun iktidarını anlatırken şunu ifade eder:

“Bu padişah çağında Peygamberimiz Hz.Muhammed Mustafa(as) zuhur etmiş, bu hükümdar da Bayat (?) Dede Kerencük’i elçi olarak

16 Yazıcızade-Bakır, 180. Reşideddin de bu hususta şu bilgileri verir: “Oğuz çocukluğunda ve büyüme çağında ergin oluncaya kadar daima Tanrı’yı anıp O’na şükrederdi. Her fırsatta, ister uykuda ister uyanık alde Yaratıcı Tanrı’yı muhakkak anardı. Ona Tanrı’nın nurlu feyzi erişti.” Togan, 18.

17 Ebugazi Hahadır Han, Şecere-i Terakime: Türklerin Soykütüğü, haz. Muharrem Ergin, Tercüman yay, ty. İstanbul, s. 27.

18 Yazıcızade-Bakır, 197.

O’nun hizmetine gönderip Müslüman olmuştu. Bu Korkut Bayat boyundan Kara-Hoca’nın oğlu olup çok akıllı, bilgili ve keramet sahibi bir insandı. ... İki yüz doksan beş yıl ömrü olmuştur.”¹⁹

Hasan bin Mahmûd el-Bayâtî tarafından 1481’de kaleme alınan “Câm-ı Cem-Âyîn” adlı silsilenâme de bir nevi Oğuz-nâme olup²⁰ burada da Türk tarihi tevhidî çizgide kurgulanmakta, Türkler çeşitli peygamberler ümmet kılınmaktadır. Bayâtî, İbrâhim(as) zamanında yaşayan bir “muvaḥhid” olan Oğuz Han’ın putperest babası Kara Han’ı “kakıyub cenk itdükde”, gözünü bile kırpmadan “katl” ettiğini, sonraki hanlardan “Turmuş Hân”ın Musâ Peygamber(as) zamanında hükümdarlık yaptığını, “Boz-Toğan”ın Dâvûd(as)’a îmân getirdiğini, “Korkılı” Hân’ın “Süleyman (as) hidmetinde” bulunduğunu, hattâ oğlu “Süleymân Şâh”a, “Hz. Süleymân (as) hidmetinden geldükde” doğduğu için bu ismi koyduğunu, “Kurtarı Beg”in Allah’ın izniyle ölüleri dirilttiğini işitiği İsâ (as)’ı “tasdik” etmiş bir kimse olduğunu aktarır. (Bayâtî, vr. 6b-7b) Bu tarihi yolu izleyen Bayâtî sonunda Hz. Muhammed’e ulaşır. Buna göre Bâsû Hân “bir gıce düşünde gördi ki; ‘Arabistân’da ay ve gün biriküb” birbiriyle birleşti ve ikisinin birleşmesiyle parıldayan ışıktan “buña da şu’le irişdi. Sabâh oldukda Hz.Hâtemü’l-enbiyâ (sas)üñ da‘vet-i risâletleri şâyi’olub ve der-hâl kurbânlar kesilüb îmân getürdi.” (Bayâtî, vr.12a)

Bayâtî’nin kayıtlarına göre Türklerden ilk müslüman han olma şerefine erişen Basû Hân’dır. O “otuz yıl beglük idüb ve seksân yıldan mütecâviz ‘ömr sürüb” vefât ettikten sonra, yerine geçen oğlu “Kara Hân” zamanında İslâmiyet Türkler arasında hızla

¹⁹ Reşideddin-Togan, 55.

²⁰ Hasan bin Mahmûd el-Bayâtî Fatih Sulan Mehmed ve II. Bayezid dönemlerinde yaşamış olan bir tarihçidir. Hayatı hakkında pek bir bilgimiz olmayan yazarın eserinden ve Bayatî nisbesinden de anlaşıldığı gibi Oğuzların Bayat boyundandır. Uzun süre Tebriz’deki Dede Ömer Rûşenî Dergâhı’nda bulunmuştur. Fâtih’in saltanatının son yılında 886/1481’de hacca gitmiş, orada yazdığı bir Farsça gazel münasebetiyle padişahın küçük şehzadesi Cem Sultan’la tanışmış, tarih ve ensab ilmine meraklı olan şehzadenin isteği üzerine kaleme aldığı Câm-ı Cem-i Âyîn’i Cem’e ithaf etmiştir. Bayatî’nin elimize ulaşan tek eseri budur. Bizzat nakl ettiğine göre o gün elinde olan ancak günümüze ulaşmayan Oğuz-nâme’den yararlanmıştır. (Bayâtî, vr. 6b-7a.) Eser Osmanogulları’nın nesep silsilesini kronolojik bilgiler ışığında anlatmaktadır. Bkz. Hasan bin Mahmûd el-Bayâtî, “Câm-ı Cem-Âyîn”, Millet Ktp. Ali Emîrî, Tarih, nr.: 203; Ali Emîrî neşri, Mukaddime, s. 2. bas. Dersa’âdet Mtb., H. 1331; Abdülkadir Özcan, “Cam- Cem Ayin”, DİA, c. 7, s. 43; Fahrettin Kırzioğlu tarafından sadeleştirilerek Atsız’ın “Osmanlı Tarihleri” içinde yayınlanmıştır. (Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1949.) Hakan Yılmaz Ali Emîrî ve Nûruosmâniye nüshalarının tıpkıbasımları ile birlikte transkripsiyonlu olarak neşretmiştir. İstanbul, 2007.) Bu neşrin giriş kısmında, diğer Osmanlı kaynaklarında yer alan “Oğuz-nâme” kaynaklı bilgiler ayrıntılı olarak incelenmiş (Bk. a.g.e., Giriş, s. XI-XXIV.) ve ayrıca metin kısmında “Câm-ı Cem-Âyîn”deki bilgilerle kıyaslanarak malûmat tenkidi verilmiştir. Bu eserin Türklerin İslamiyeti kabûlü bağlamında değerlendirilmesi ve iyi bir özeti için bkz. Hakan Yılmaz, <http://www.hakikat.com/dergi/158/hyilmaz158.html> erişim 10.11.2014.

yayılmış, kısa sürede Oğuz kavminin büyük bir kısmı müslüman olmuştur. Bâsû Hân'ın oğlu Kara Hân Oğuz kavminin başına “beg oldukda ziyâde mü'min kopub ve Korkût Dede'yi Medîne-i münevvere'ye gönderüb, nûr-ı didâr-ı Hazret-i Risâlet (as) la müşerref oldukdan soñra Selmân-ı Fârisî (ra) Oğûz tâyifesine ta'lîm-i şerî'at-ı İslâm için bilece (beraberce)ne geldiği ‘Oğûz-nâme’de” kayıtlı bulunuyordu.²¹ Türk yurdunda İslâm'ın yayılmasına öncülük ettiği için, artık “bu takdîrce buña ‘Kânlar kânı’ (Hânlar hânı) dinmek câyiz” olmuştu. (Bayâtî, vr.12b)

Bu dönemde Oğuz Türkler'i arasında İslâmiyet yayılmış, herkes tarafından duyulmuştu. Selmân-ı Fârisî (ra) Türkler'e İslâm ahkâmını öğretmek ve tâlîm etmek üzere, Oğuz kavminin arasında bir süre misâfir oldu; onun sözlerine kulak verip öğrettiklerini kemâliyle idrâk edenler Müslüman Türk milletinin ilk “fakı”ları oldu. Türkler arasında Hz. Muhammed'e itikad iyice kuvvet kazanmış; Kara Han'ın ölümünden sonra oğlu Torak “beg oldukda Hz. Ebû Bekr(ra) hilâfetün işidüb, ilçisi Medîne'-i Münevvere'ye varınca Hz. ‘Ömer halife olmağın, nâme-yi şerîf’leriyle giru gelüb itâ'at üzere gâzâyâ çalışmışlardı.”(Bayâtî, vr.12b) Bu Torak'ın vefâtı “Hz. ‘Osmân(-ra) hilâfeti esnâsında” meydana gelmişti. Torak'ın oğlu Aykutluk Hân, “lâlâsı Korkût Ata'nuñ oğlu Öргеç Dede'yi “Medîne'-i münevvere'ye, Hz. ‘Osmân(ra) hidmetine” göndermişti. Öргеç Dede “Bağdâd'a irişüb, Hz. ‘Osmân’uñ şehîd olduğın işidüb ve Ka'be'ye varub, tavâf idüb mürâca'at itdükde, Hz. ‘Ali ile Mu'âviye'nuñ ceng-ü hilâfın görüb ve bir mikdâr tahammül idüb, gâvğâ ber-tarâf oldukdan-soñra Hz. ‘Ali'den ‘ahd-nâme alub gelmişti.” (Bayâtî, vr.13a)²²

Türklerde bu eğilim uzunca süre devam etmiş görünüyor. Mesela, kendisi de bir Türk olan Rabguzi'nin 1309-1310 tarihinde tamamladığı Kısas-ı Enbiya'sında Türklerin tevhid inancını tanımları ve Hz. Muhammed'in tebliğini kabul etmeleri hususunda Ebu İshak Nisaburi'nin Kısasu'l-Enbiya'sına atıfla önemli bir iddia yer almaktadır: “Hz. Nuh, Müslüman olan üç oğlundan Yafes Türkistan Vilayeti'ne gönderdi, bütün Türkler ondan türediler. Bu sebeple bütün Türkler aziz ve mükerrerem oldular.”²³ Rabguzi'ye göre Türklerin İslâmı kabul etmeleri de Hz. Muhammed zamanında gerçekleşmiştir; “Kıssa-i Musa” bölümünde, kıssadan hisse mahiyetinde şu ifadeler yer verilmektedir:

21 Kitab-ı Dedem Korkud ‘alâ Lisân-ı Tâ'ife-i Oğûzân'da da benzeri rivayetler bulunmaktadır. Bkz. Gökyay, s.1.

22 Hz. Muhammed ile Türklerin mülaki oldukları iddiasıyla ilgili bkz. Zekeriya Kitapçı, Saadet Asrında Türkler: ilk Türk Sahâbe Tabîi ve Tebea Tabîileri, Konya, 1993.

23 Rabguzi, 27v; Ata, I, 38; Fazılov, I, 45. Yafes'in Türklerin atası olduğu yönündeki bu rivayet Rabguzi'den önceki kaynaklarda da yer almıştır. Bkz. A. Z. Velidi Togan, Oğuz Destanı: Reşideddin Oğuznamesi, İstanbul 1982, 17. Bu rivayet 14. Yüzyıl Anadolu'sunda yazılan bir kısas-ı enbiyada da geçmektedir. Cemiloğlu, 141. Daha sonraki yüzyıllarda Ebu'l-Gazi Bahadır Han da (ö. 1663) Şecere-i Terakime'de bunu tekrarlamıştır. Türklerin Soy Kütüğü Şecere-i Terakime, haz. M. Ergin, İstanbul ty , 23-24.

“Haberde gelmiştir ki, ata-ana iyi olsa bu iyilik yedi uruğa geçer. Nitekim Musa ve Hızır kıssasında Allah’ın kavli bunu bildirmiştir: ‘Babaları iyi bir zattu’ (Kehf 18: 82) Aynı şekilde, rivayet ederler ki Mustafa as’ın mektubu Türklere geldiğinde hemen kabul ettiler ve ona saygı gösterdiler. Şüphesiz, Kıyamete kadar Türklerin oğlanları hürmetli ve devletli olurlar.”²⁴

Benzeri bir rivayet daha sonraları da Türk tarihçileri tarafından tekrarlanmıştır. Söz gelişi, Seyfeddin Ahsikendi’nin 16. Yüzyıl başlarındaki kayıtlarına göre Hz. Peygamber sahabeden Hz.Ukkaşe’yi bir davet mektubu ile Harezm’e göndermiştir. Mektubu saygıyla okuyan Gızlar şenlik düzenleyip hemen Müslüman olmuşlar, bu arada Ukkaşe, ikinci bir mektubu Türkmenlere göndermiş, bütün Harezm halkı sevinçle İslamı kabul etmiş, üçünü mektup Nogay’a gitmiş onlar da iman etmişlerdir. Sonra o mektubun bir kopyası Türkistan’a göndermiş, Türkistan halkı da İslam da-iresine girmiştir. Bu sırada Kazaklara da bir mektup gönderilerek onların Müslüman olmasını sağlamıştır.²⁵ Tarihi gerçeklerle pek örtüşmese de bu ifadeler yazar ve muhatap okuyucu kitle açısından bir kaç noktada önem taşımaktadır. Yazar belki de inanarak, Türkleri uzun yüzyıllardır tehvid inancına mensup bir millet olarak göstermek istemekte; bu millete Hz. Muhammed’in hayatında bir yer vermekte ve ilk Müslüman toplumlar arasına koymaktadır.

Bu rivayetlerde baskın kurgu Türklerin Hz.Muhammed’in ümmetliğine daha onun zamanında girdikleridir. Bu da ya bir Türk hanının Hz.Peygamber’i rüyasında görüp ona bir ulak göndemesiyle veya ondan bir ukal ve davet mektubu gelmesiyle gerçekleşmektedir. Ulak olarak da Selman-ı Farisi, Ukkaşe veya başka bir sahibi gösterilebilmektedir. Özellikle ismi geçen iki sahabiye yönelik Türkler arasındaki sevgi ve saygı dikkat çekicidir.

Kitab-ı Dede Korkut’ta Tevhidi Tarih

Oğuz-nâmelerin 15. Yüzyılın sonunda tespit edilip 16. Yüzyılda yazıya geçirilen versiyonu Kitab-ı Dede Korkut’tur. Bu versiyonda İslami motiflere çokça yer verilir. Hemen her hikayenin sonunda Dede Korkut, Allah ve Peygamber sevgisini dile getirir, dönürlüklerde daima “Allah’ın emri, Peygamberin kavli” tabirini kullanır, temiz imanı över, iyi dileklerde bulunur, bu duaya amin diyenlerin “didâr” görmesini diler. Pek çok hikayede bulunan dini motiflerden ekseriyeti, kitabın başlangıç kısmında deyiş halinde verilir. Bir çok hikayede kısas-ı enbiyadan ve İslam büyüklerine atıflar yapılır. Düşman karşısında çaresiz kalanlar ya Allah’a sığınır ya da Hızır imdadına yetişir, yahut da meleklerden yardım görür.

24 Rabguzi, 126r; Ata, I, 177; Fazılov, II, 15.

25 Seyfeddin Aksikendi, Mecmuatü’t-Tevarih, Farsçadan çev. M. M. Dosbolov ve Omor Sooronov, Bişkek 1996, 22-23.

Orhan Şaik Gökyay Dede Korkut kitabında Hz. Muhammed ve yakın çevresinin çeşitli vesilelerle anıldığına işaret etmektedir. O, Görklü/güzel Muhammed'dir, bir din serveridir, kendisine sığınılan bir şefaatçidir. Alpler düşmana saldırı sırasında önce iki rekat namaz kılıp adı görklü Muhammed'e salavat getiriler. Dualarda dinleyenlerin günahlarının bağışlanması adı görklü Muhammed yüzü suyuna, adı görklü Mustafa hürmetine, adı görklü Muhammed Mustafa hürmetine istenir.²⁶

Dede Korkut İlk Dört Halife'den Hz. Ebubekir, Hz. Osman, Hz. Ali zikreder. Hz. Ebubekir'i, "Muhammed'in sağ yanında namaz kılan" şeklinde tavsif edilerek Hz. Peygamber'in kendisine şeref ve mevki verdiğini ima eder. Hz. Osman Kur'an-ı Kerim'i yazıp düzen olarak tanımlanırken, Hz. Ali adı ise üç yerde şah-ı merdan şeklinde geçer. Hz. Aişe ve Hz. Fatıma da Türkler arasında örnek ve saygın kadınlar mesabesinde "Ayşe anamız" ve "Fatıma anamız" şeklinde betimlenir. "Evin dayağı olan, yazıdan yabandan eve bir konuk gelse er adam evde olmasa, ol anı yedirür, içirür, ağırlar, azizler gönderür" şeklinde nitelenen erdemli kadınların Ayşe ve Fatma soyundan geldikleri belirtilir. Nikah duasında "Ayşe ve Fatıma nikahı" örnek evlilikler olarak verilir. Dede Korkut, Hz. Muhammed'in iki torunu, gözbebeği görklü Hasan ve Hüseyin'den Kerbela Vakıası bağlamında söz etmektedir.²⁷

O. Şaik Gökyay Dede Korkut ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Câmiu't-tevârîh'e göre Dede Korkut, Oğuz hükümdarlarının onuncusu olan Kayı İnal Han'ın başmüşaviridir. Oğuz kütüğünde on dördüncü han olarak gelen ve doksan yıl hükümdarlık yapmış olan Kanlı Yavguy da bütün ömrü boyunca Korkut'u müşavir sıfatıyla yanında bulundurmıştır. Dede Korkut'la ilgili bir menkıbede Hz. Peygamber'le çağdaş olarak gösterilen Kayı İnal Han müslüman olmuş ve iki vezirini Peygamber'e elçi göndermiştir. Z. Velidi Togan, Dede Korkut İslâm'dan önce yaşamış olmakla birlikte menkıbede Hz. Peygamber zamanına da yetişmiş gösterildiğinden, onun Göktürkler devrindeki Oğuz yabguları katında bulunan bir Türk bilgisi sayılabileceği görüşündedir. Bahrû'l-ensâb'da Oğuzlar'ın İslâmiyet'i kabulüne ve Dede Korkut'a dair daha ayrıntılı bir rivayet bulunmaktadır. Halk rivayetlerine göre Dede Korkut aydın, berrak gözlü dev kızından dünyaya gelmiştir. Boyu 60 arşındır. Reşîdüddin ve Ebûlgazi Bahadır Han onun 295 yıl yaşadığını söylerler. Bir halk rivayetine göre ise 100 yıl yaşamıştır. Siriderya nehrinin sol yakasında kurulmuş bir Kazak obasında yaşamış, ölünce nehrin sağ kıyısına gömülmüştür. Korkut Ata'nın ölümüyle ilgili olarak Kazaklar arasında yaygın olan menkıbeye göre yirmi yaşında iken rüyasında aklar giymiş bazı yaratıklar ona kırk yıl yaşayacağını ha-

26 Gökyay, CCLXXXVI.

27 Gökyay, CCLXXXVI-II.

ber vermiş, bunun üzerine Korkut ölümsüzlük istemeye karar vermiştir. Karşılık beklemeden hastalara yaptığı yardımlar Allah katında makbule geçmiş ve bir gün uykuda iken Allah ona, “Ölümü kendin arzu et-medikçe ölmeyeceksin” demiştir. Onun ölümü hakkında oldukça zengin başka rivayetler de vardır.”²⁸

Dede Korkut’un Sahabe Olduğu Rivayeti

Dede Korkut Kitabı şöyle başlar:

“Bismillâhirrahmânirrahim!

Resûl (as) zamanına yakın Bayat boyundan ‘Korkut Ata’ dirler, bir er kopdı. Oğuz’uñ ol kişi tamâm bilicisiydi, ne dir ise olur idi, gâyibden dürlü haber söyler-idi; Hakk Te’âlâ ânuñ göñline ilhâm ideridi.”²⁹

Bu ifade Oğuz-namelerdeki Dede Korkut’u Hz. Muhammed ile çağdaş gösteren kayıtlarla uyum içindedir.

III. Murad dönemi (1574-1585) müelliflerinden Bayburtlu Osman da Tevârih-i Cedîd-i Mir’ât-ı Cihân’da benzeri bilgi vermektedir.

“İç Oğuz beglerine ‘Kazân Hân’, ‘Budâk Beg’, ‘Yigen Beg’, ‘Şemşe’-d-dîn Beg’, ‘Beyrek Beg’, ‘Kara Konuk Beg’ dirlerdi; taş (dış) Oğuz beglerine ‘Dündâr Beg’, ‘Emen Beg’, ‘Avşar Beg’, ‘Döger Beg’, ‘Rüstem Beg’ dirlerdi. Cümle toksân bin asker idi, Dede Korkûd şeyhleri idi.”

Velâyet ve kerâmet ehli bir zât olan “Dede Korkûd”u, onların başına bizzat Resulullah (sas) “Şeyh” olarak tâyin etmişti.³⁰

Bunun yanında Dede Korkut, Türklerden başkalarını da Hz.Muhammed’in ashâbı arasında sayar:

“Varuban/giderek Peygamberin yüzünü gören, gelüben/gelerek Oğuz-da sahabesi olan, acığı/hiddeti tutunda bıyıklarından kan taman/çıkan, bıyığı kanlı Bügdüz Emen çapar/dört nala yetiştî. Çal kılıcım ağam Kazan, yettim dedi.”³¹

Bügdüz Emen, Bügdüz boyundan gelen Dış-Oğuzlardan pehlivan bir beydir. Destan’da onun Oğuzlar arasında İslamiyeti yaydığını söyler. Bayburt’lu Osmân da onun Dış-Oğuz beylerinden biri olarak Bin-Bügdüz’ün ulusu bulunduğunu, Bayın-

28 Dedem Korkudun Kitabı, haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul 1973, s. CCXI

29 Gökyay, s.1.

30 Bayburtlu Osman, “Tevârih-i Cedîd-i Mir’ât-ı Cihân“, Süleymâniye Ktp. Mikrofilm Arş., nr.: 478, vr. 242.

31 Gökyay, s. 28.

dır Han'ın kendisini Kazan Han ve Dünder Bey ile Kabe-i Şerif'e gönderip Hz. Muhammed'e ümmet olduğunu bildirir.³²

Destanî rivâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla Kayı İnal Hân, Kara Hân ve Bayındır Hân, Hz. Muhammed'in huzuruna iç oğuz beylerinden Salûr Kazan, dış Oğuz beylerinden de Bügdüz Emen ve Dünder Bey'i elçi olarak göndermişlerdi. Bunlar da bütün Türkleri temsilen Hz. Peygamber'in huzuruna girip biat etmişlerdi. On yedinci yüzyılda Buhâra'da yaşamış olan Hâfız Derviş Ali Çengî'nin "Tuhfetü's-Sürûr" adlı eserinde bu zâtların Oğuz hânlarının ve alplerinin en meşhurları olduğunu belirtmesi önemlidir.³³

Bayburtlu Osmân da bu olaya şöyle işâret eder: "Server-i Kâ'inât Muhammed Mustafâ (sas) dünyaya gelüp Mekke'de zuhûr itdi, Bayındır Hân Resulu'llâh (sas) Efendimüz'i vâkı'asında (rüyâsında) görüp imân getürdi. Kazan Hân'ı, Dünder Beg'i, Emen Beg'i Ka'be-i şerîf'de Resûl -'aleyhi's-selâm-'a gönderüb ümmet olduğunu bildürdi."³⁴ Bayburtlu, elçilerin Hz. Peygamber ile karşılaştıkları anı şöyle kaydeder: "Çün-ki Kazan Hân bu beglerle Ka'be'ye gelüp Resûl'le buluşdılar, Resulu'llâh mescidde otururdu." Türk elçileri birer birer kendisine sunulunca "Resuli'llâh ânlar imân arz eyledi, imân getürdiler. Selmân-ı Fârisî -radiya'llâhu te'âlâ 'anh-ı ânlar koşdı, Demür-kapû'ya gelüp ânlar imân-u İslâm ve salât-u savm (oruç ve namaz) ta'lim itdi, Dede Korkûd'ı içlerinde şeyh dikdi."³⁵

"Câm-ı Cem-Âyîn'deki diğer bir kayda göre; Basû Bey'in oğlu Kara Hân da tıpkı babası gibi "ziyâde mü'min ve muvahhid olmağla, 'Korkûd Dede' nâm 'azîzi Medîne'-i münevvere'ye gönderüb, nûr-ı didâr-ı Hazret-i Muhammed Mustafâ -salla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem- ile müşerref olduktan sonra, Selmân-ı Fârisî -radiya'llâhu te'âlâ 'anh- Oğuz tâyifesine ta'lim-i şerî'at-ı İslâm (İslâm dînini öğretmek) için" Türkler'in arasına gelmişti (Bayâtî, vr. 12b).³⁶

Reşîdüddin'e göre, Dede Korkut'u Türk elçileriyle Hz. Peygamber'in huzuruna gönderen Oğuz beyleri arasında "Ala atlı, kış (samur) donlu Kayı İnal Hân" da vardı. Kayı İnal Hân da "Muhammed Mustafâ -sas- zuhûr edince, Dede Kerencük (Korkûd)'u elçi olarak onun hizmetine gönderip" müslüman olduğunu bildirmişti.³⁷

Burada şunu ifade etmeliyiz ki yukarıda değindiğimiz gibi bu kayıtlar destani bilgiler olup tarihi hakikatlerle uyuşması büyük oranda mümkün görünmemektedir.

32 Gökyay, CLIII-IV.

33 M. Fahreddin Kırzioğlu, Dede Korkûd Oğuz-nâmeleri, İstanbul, 1952, s. 10,

34 Bayburtlu Osman, vr. 242.

35 Bayburtlu Osman, a.g.e., vr. 242.

36 Bkz. Salar Baba Gulalıoğlu Harıdarı, Reşideddin'in Oğuz-namesini "Oğuz Han ve Onun Neslinin Tarihi" adıyla 1555-56'da Türkçeye tercüme etti. Burada aynı bilgi bulunmaktadır. Mehmet Kılıç, Oğuznama-Şecere Türkmenlerin Nesil Ağacı, Bursa 1999, s. 27.

37 Reşideddin-Togan, 55.

Ebülğazi Bahadır Han, Türkleri Yafes’ten itibaren Türk, Tütek, Amılca Han, Bakuy Dib Han, Kök Han, Alınca Han, Moğol Han, Kara Han ve Oğuz Han şeklinde kronolojik olarak sayar. Bu arada Alınca Han’ın Tatar ve Moğol adındaki iki oğlundan itibaren tevhid yolundan çıktıklarını söyler ve: “Türk halkı Yafes’ten ta Alınca Han zamanına kadar Müslüman idi” der.³⁸

Ebulgazi’nin kayıtları şöyledir:

“Nuh Peygamber üç oğlunun her birini bir yere gönderdi. Ham adlı oğlunu Hindistan ülkesine gönderdi, Sam adlı oğlunu İran memleketine gönderdi ve Yafes adlı oğlunu Kuzey Kutbu tarafına gönderdi. Ve üçüne de dedi ki: İnsanoğullarından siz üçünüzden başka kimse kalmadı. Şimdi üçünüz üç yurttan durun. Ne zaman çoluk çocuğunuz çoğalırsa, o yerleri yurt kılıp oturun, dedi.

Yafes’e bazıları peygamber idi demişlerdir ve bazıları peygamber değil demişlerdir. Yafes babasının emri ile Cudi dağından gidip İtil ve Yayık suyunun yakasına vardı. İkiyüzelli yıl orada durdu, sonra vefat etti. Sekiz oğlu var idi. Çocukları pek çok olmuştu. Çocuklarının adları şunlardır: Türk, Hazar, Saklap, Rus, Ming, Çin, Kimeri / Tarih.

Yafes, öleceği sırada büyük oğlu Türk’ü yerine oturtup diğer çocuklarına dedi ki’: Türk’ü kendinize padişah bilip, onun sözünden çıkmayın, dedi. Türk’e Yafes oğlu diye lakap taktılar. Çok edcrpli ve akıllı insan idi. Babasından sonra bir çok yerleri gezdi ve gördü, Sonra bir (s.23) yeri beğenip orada oturdu. Bugün o yere Isıg Köl derler. Çadır evi (otağı) o çıkardı. Türklerin içindeki bazı adetler var, ondan kaldı.

Türk’ün dört oğlu var idi. Birinci Tütek, ikinci Çigil (Çekel), üçüncü Barsçak (Berseçar), dördüncü Amlak (Emlak). Türk öleceği sırada Tütek’i kendi yerine padişah kılıp uzak sefere gitti. Tütek akıllı ve devletli iyi padişah idi. Türk içinde çok adetleri o peydalı kıldı. Acern padişahlarının ilki Keyümers ile muasır idi. Günlerden bir gün ava çıkıp, geyik öldünüp, kebab kılıp, yiyip oturmuştu. Elinden bir doğram et yere düştü. Onu alıp yiyince ağzına çok hoş tad geldi. Çünkü o yer tuzla idi. yerneğe tuz koyrnağı o çıkardı bu tuz adeti ondan kaldı. İki yüz kırk yıl ömründen geçtikten sonra oğlu Arnılca Han’ı kendi yerine oturtup gidilse gelinmez denilen şehre gitti.”

Ebulgazi, bu şekilde aşağıya doğru inerek Oğuz Han’a gelmektedir.³⁹

38 Şecere-i Terakime: Türklerin Soykütüğü, haz. Muharrem Ergin, Tercüman yay, ty, İstanbul, s. 26. Ebülğazi aynı durumu Şecere-i Türki’de tekrarlamaktadır. Abulfayz, Şacara-i Türki, haz. Kıvamuddin Münirov-Kazakbay Mahmudov, Çolpan neşriyat, Taşkent, 1992, s. 15.

39 Ebülğazi, s. 24 vd.

Diğer Türk Boylarında Tevhidi Tarih

Akkoyunlular

Diğer bazı Türk boyları da kendilerini Yafes kanalıyla Hz. Nuha’ya bağlamışlardır. Mesela 14-15. Yüzyıllarda Orta Doğu’da imparatorluk düzeyine çıkan Akkoyunlular da bu geleneği sürdürmüşlerdir. Ebu Bekir-i Tihrânî, Hz. Adem’den Uzun Hasan’a ulaşan Bayındır şeceresine yetmiş kuşak yerleştirmektedir:⁴⁰ Ali Beg’den sonrasını sayarsak 1. Osman Beg, 2. Kutlu Beg, 3. Tur Ali Beg, 4. Pehlivan Beg, 5. Ezdi Beg, 6. İdris Beg III, 7. Sungur Beg II, 8. Babil Beg, 9. Habil Beg, 10. Karaçalı Beg, 11. Karaca Beg, 12. Urkan (Orhan) Beg, 13. Kaydu Han, 14. Cadeltu han, 15. Şektur (Şahtur) Han, 16. Kıpçak Han, 17. Altan Han, 18. Tugañçuk, 19. Tugaçar Beg, 20. Yul Kutlug, 21. Ak Belig (Baliğ / Balık) Beg, 22. Ağrakçı (Ağrukci) Beg, 23. Sungur Beg I, 24. Birdi Beg, 25. İdris Beg, 26. Memdud Toğan, 27. Ak Toğan, 28. İlkan Han, 29. İlekan, 30. Bilekan, 31. Şektur (Şahdur), 32. Baysungur II, 33. Salur Han, 34. Bukduz (Bügdüz) Han, 35. Uryavut, 36. Bayat Han, 37. Uygur Han, 38. İldurkin, 39. Bisut Han, 40. Yekendur Han, 41. Yıldız Han, 42. İluk Han, 43. Buğra Han, 44. Toğan Han, 45. Eymür Han, 46. Çavuldur Han, 47. Bekduz Han I, 48. Baysungur I, 49. İlkan Han, 50. İlek Han, 51. Bekender (Bekendur) Han, 52. Padişah Bayındır Han, 53. Gün Han, 54. Oğuz, 55. Kara Han, 56. Dib Bakuy (Dib Yavku), 57. Abulca (Olca) Han, 58. Yafes b. Nuh, 59. Nuh as., 60. Lemek, 61. Metoşulh (Meteşeleh), 62. Ehnuh (İdris as), 63. Berd b. Mehlail, 64. Mehlail b. Kinan, 65. Kinan b. Enuş, 66. Enu, 67. Şit, 68. Adem as.

Şecerede yer alan adlardan bazılarının Tihrânî daha fazla önem atfetmekte ve haklarında daha çok bilgi vermektedir. O, Bayındırları baştan beri inanç bakımından tevhid dinine sahip bir hanedan olarak göstermekte, beyleri, Lemek’in (Cemşid) sonradan küfre düşmesi dışında, dindar, Allah’ı seven ve birleyen, tevhid dini için kafirlerle savaşan önderler olarak nitelendirmektedir. Söz gelişi Hz. Muhammed ile çağdaş gösterdiği 23. sıradaki Sungur Bey için “Peygamberlerin efendisi Muhammed b. Abdullah döneminde yaşadı. Tevhid dini üzere idi, fakat İslamın çağrısı ona

40 Ebu Bakr-i Tihrânî, *Kitab-i Diyarbakiriyya, Ak-Koyunlular Tarihi*, yay, Necati Lugal, Faruk Sümer, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1962-1964. Aynı neşrin iki cilt bir arada tıpkı basımı Tahran, 1977. Türkçe çevirileri: *Kitab-ı Diyarbakiriyye*, Hasan Bey Akkoyunlunun, Onun Seleflerinin Tarihi ve Karakoyunlu ve Çağatay Tarihlerinden Ona Aid Olanlar, çev. Rahile Şükürova, Azerbaycan Respublikası İlimler Akademisi Arkeolokiya ve Etnografiya İnstitutu, Bakı, 1998; *Kitab-ı Diyarbakiriyye*, (Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Çağatay Dönemleri Tarihi), çev. Mehmet Demirdağ, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 1999. *Kitab-ı Diyarbakiriyye*, I, 11-30, çev. 19-28. Tihrânî’ni şeceresi ile İlhanlı tarihçisi Reşiduddin, Timurlu tarihçisi Şerafeddin Ali Yezdi, Osmanlı tarihçisi Hasan Bayatî ve Bayburtlu Osman’ın şecerelerinin karşılaştırması için bkz. Woods, Ek-A, 307-24. Ayrıca bu listenin doğruluğu hakkındaki tartışmalar için bkz. Sümer, *Kitab-ı Diyarbakiriyye*’nin önsözü, XVIII.

henüz ulaşmamıştı. Sürekli kafirlerle savaşıyordu” ifadesini kullanmakta, 29. sıradaki İlekan’ı da “Hz. İsa dinine bağlı” olarak tanımlamaktadır. Tih-rânî, Bayındır büyüklerinin inancını bazan de “peygamberlerin dini” ifadesiyle anlatmaktadır. Söz gelişi 34. Sıradaki Bukduz Han için “Tek Tanrıya inanan ve Tanrıya tapan bir padişahı”, 35. sıradaki Uryavu için “Peygamberlerin dini üzere yaşayan dindar bir padişahı”, 54. sıradaki Oğuz Han için de “zahid ve abid bir padişahı” kaydını düşmektedir. O Bayındır şeceresinde Nuh, Meteşulh, İdris, Berd b. Mehlail, Mehlail b. Kinan, Kinan b. Enuş, Enu, Şit ve Adem gibi peygamberlere de yer vermektedir. Bunun yanında onun kayıtlarına göre 25. Sıradaki İdris Beg kimya ilmine de vakıf olan bir alim, 60. sıradaki Lamek de Bayındır hanedanının en bilge hükümdarlarından biri olarak bıçak, kılıç ve diğer bazı harp aletlerini demirden yapmış, ipeği, keteni ve bazı renkleri bulmuştur.

Kırgızlar

Sadece Türkmenler değil diğer Türk boyları da soylarını Hz. Nuh’a dayandırmaktalar. Söz gelişi Kırgız tarihçi Osmonaalı Sıdıkov Türkleri-Kırgızları Hz. Nuha’a bağlamaktadır. Ona göre insanoğlu Adem ata ile Havva anadan türemiş, daha sonra Nuh ve üç oğlu Ham, Sâm, Yafes olarak nesillere ayrılmıştır. Yafes’in oğulları Ariler ve Turaniler olarak ikiye bölünmüştür. Turaniler Asya kıtasında yaşayan kavimlerden Çinliler, Hint-Çinlileri, Japonlar, Finler, Osmanlılar/Türkler, Tatarlar, Kırgızlar, Kazaklar, Kalmuklar, Tunganlardan oluşmaktadır.⁴¹

Osmanlılarda Tevhidi Tarih

Türklerin Oğuz Türkleri/Türkmenler tarafından kurulan Türk tarihinin en kudretli ve uuzn ömürlü cihan devletlerinin başında gelen Osmanlılar Müslüman sıfatıyla tevhidi dünya görüşü ve tarih anlayışına sahip olmuşlardır. Bunu Osmanlı hanedan şecerelerinde, dönemin resmi-gayri resmi tarihlerinde, tefsirlerde vb. kaynaklarda bulmak mümkündür.

Osmanlı Tarihçiliğinde Tevhidi Tarih

Müslüman tarih yazım geleneğinde ve bu cümleden olarak Osmanlıda tarih Hz. Adem ile başlatılırdı. Önceki Müslüman Türk hanedanları gibi Osmanlılar da soyunu tevhid geleneği içinde konumlandırmışlardır. Bu bağlamda da hem şecerelere hem de Kur’an ve hadislere atıfta bulunmuşlardır.

Şecerelerde Osmanlı kendine her hal ü karda Hz. Nuh’a evlad kılmaktadır. Osmanlı tarih yazıcılığında hanedan şeceresinde Hz. Nuh’tan sonraki halkayı Yefes olarak gösterenler çoğunlukta olmakla beraber Sam olduğunu ifade edenler de vardır. Tarihçi Müneccimbaşı (ö. 1668) bu hususa değinmektedir. O, Ertuğrul Gazi’nin nesebi-

41 Osmanali Sıddıkoğlu, (1875-1940) Tarih-i Kırgız-ı Şadmaniye, (İlk baskısı 1913’te Ufa’da yapılmış, Hüseyin Karasay uulu, Kril harflerine aktararak 1990’da Frunze’de yayınlamıştır.)

nin bazen Sam'a bazen de Yafes'e dayandırılarak iki yoldan Hz. Nuh'a ulaştırdığını kaydeder. İdris-i Bitlis ve müverrih Ruhi, "Ertuğrul ... Oğuz b. Karahan b. Kayı Han ... Ays b. İshak b. İbrahim ... Sam b. Nuh" şeceresi yaparlar. Bu durumda Türkler Sam b. Nuh'tan gelmektedir. Neşri, Nişani gibi tarihçilere ise "Ertuğrul ... Oğuz Han b. Kara Han b. Kayı Han b. Bolcay b. Yafes b. Nuh" şeceresini esas alırlar. Tarihçi Gelibolulu Ali Çelebi ikinci nesebi daha sahih bulur. Zira nesep alimleri Türklerin Yafes b. Nuh evladından olduğunda müttefiktirler.⁴²

15. yüzyıl tarihçisi Edirneli Oruç Bey Tarih'inde 38 kuşak üzerinden Osmanlı ailesini Yefes ve Hz. Nuha'a bağlar. Osmanlı Hânedânı'nın Resulullah (as) a olan i'tikâdlarının büyüklüğünü Oğuz Hân'ın soyundan gelmeleriyle ilişkilendirir:

*"Oğûz aslı Oğûz tâ'îfesi kim, var imdi bil (ne) i'tikâdlu tâ'îfeydi! Hazret-i Risâlet'e(as) i'tikâdları muhkem idi, i'tikâdla îmân getürmüşler idi."*⁴³

*"...Bunlar gaziler ve düşman yenicidirler. Tanrı uğruna hak yolunda durmuşlardır. Gaza malını toplayıp Hakk yönüne harcaycıdır. Ve Hakk'tan yana gidicidirler. Din yolunda gayretlidirler. Dünyaya mağrur değillerdir. Şeriat yolunu göstericidirler. Dinsizlerden intikam alıcıdır. Kimsesizleri sevindiricidirler. Garptan şarka İslam dinini açıcıdır, ve Hakk'ın yolundan dışarıda olan asileri kırıcıdır. Osmanlı Hanedanı sert bir ailedir. Oğuz neslindendirler. İnançları sağlamdır."*⁴⁴

Osmanlı Fatih dönemi tarihçilerinden Enverî 1465'te bitirdiği Düsturname'de peygamber ve sahabe kıssalarını Oğuz Destanı'nın unsurlarını birleştirir. Buna göre, Oğuz Kağan, Oğuz Tümen Kağan adlı bir Türk reisinin kızı Turunc Hatun ile Peygamber'in İyaz/Ayaz adlı bir sahabesinin oğluydu.⁴⁵ Hz. Ömer zamanında Sa'd b. Ebi Vakkas Medain fethinden dönerken yolda bir dağda konakladı. Dağa çıkıp etrafa bakarken sayıları çok kalabalık olan Oğuzları gördü. Burası Türkistan mülkü idi. Başlarında Tümen Han vardır. O ava çıkmıştı. Tümen Han bunları tuhaf buldu ve çadırına davet etti. Ayaz adındaki İbn Osman ona burada bulunuş sebebi olan cihadın manasını anlattı. Tümen Han konuklarını ağırlarken kızı Turunc Hatun ile Ayaz karışlaştı ve birbirlerine gönül düşürdüler. Sonra bunlar evlendirildi. Ayaz, bir müddete sonra cihad için oradan ayrıldı, Hama ve Hıms taraflarında öldü. Giderken çocukları olması durumunda adını Süleyman koymalarını tenhihledi. Çocuk olunca adını Süleyman koydular, anası da Mir Süleyman dedi. Bu çocuk halk tarafından Nuh'un oğlunun oğlunun hatırasına istinaden Oğuz olarak çağrıldı. Oğuz doğar doğmaz Allah

42 Müneccimbaşı Ahmed Dede, Müneccimbaşı Tarihi Sahaif-ul-Ahbar fî Vekayi-ül-A'sar, haz. İsmail Erünsal, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ty. c I, s. 52. 53.

43 Oruç Beğ Tarihi / Tenvârh-i Nesl-i Âl-i 'Osmân", haz. Nihal Atsız, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1972 s. 8

44 Oruç Beğ Tarihi, s. 18-19.

45 Bkz. Enveri, Düsturname, haz. Necdet Öztürk, Kitabevi yay, İstanbul, 2003, s. 6-9.

diyerek secde etti. Büyüdü ve Selçuğ'un kızı ile evlendi. O zaman Hz. Ömer devrine denk geliyordu. Hz. Ömer bir davet-name verdi.

Çiğnedi o nameyi nameyi yuttu Oğuz, / Hak hidayet viridi buldı kulaguz.

O sebepten buldı o İslama rah / Bildi var din-i Muhammed hem İlah

Onun için ehl-i iman oldu o / Başladı irşad ider o doğru yol.⁴⁶

Oğuz 199 yıl yaşadı, 170 mülke hanlık yaptı, hayatı boyunca cihad etti. Tuğrul Han, Cemşid Han, Gün Han, Yıldırım Han, Gök Han, Deniz Han adlarında altı oğlu oldu. Bunların her birinin de dörder oğlu oldu ve toplam 24 boya ulaştı. Mülkünü evladına bırakarak öldü. Hepsine Cemşid Han ulu han oldu ve bütün Türkistan'ı tuttu. Ona Kayı Han da dendi. Bundan sonra da Enveri sırayla Oğuz boyunun aşağıya doğru ulu beylerini sayar.⁴⁷ Oğuz'ub bütün Türkistan'ı idare eden oğlu Kayı Cemşid Han idi ve Osmanlılar bu Kayı Cemşid Han'dan geliyorlardı. Bu şecere Peygamber'in bir sahabesinin manevi soyu ile Türkistan Hanı'nın dünyevi iktidarını birleştirme özelliğine sahipti. Ancak bu şecere pek yaygınlık kazanmayıp Enveri ile sınırlı kaldı denilebilir.⁴⁸

II. Murad, Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid dönemlerini idrak eden Mehmed Neşri (ö. 1520) 1492'de tamamladığı Cihan-Nüma veya Tarih-i Al-i Osman adlı eserinde Türk tarihini Oğuz-namelerde verilen bilgilerle telif etmektedir. Onun kayıtlarına göre; Türk hükümdarları arasında ilk imân eden kişi, İbrâhim (as)'dan Âhir zaman Peygamber'inin vasıflarını işiterek "evvel 'Lâ ilâhe illâllâh, Muhammedün Resûlillâh!' diyen" ve "kavmini evvel Allah-u Taâlâ'ya da'vet iden" Oğuz Kağan'dır. O, putperest bir "kâfir" olan babası Kara Hân ile arasında inanç anlaşmazlığı çıkmış, "bu Hüdâ-perest olub halkı Hakk'a da'vet itmegin, atasıyla bunun arasında vahşet" yaşanmış; "cebbâr" babasına muhâlefet ederek Tevhîd inancını savunmuş, bu uğurda uzun yıllar savaşmış nihâyetinde babasını öldürerek kağanlığı alıp uçsuz-bucaksız Türk yurdunu ele geçirmiştir. Bu tarihten itibaren asırlarca Oğuz Kağan'ın Allah yolundaki mücahadesini, fedâkârâne gayretini duyan Türkler ona büyük bir ta'zîm ve hürmet göstermiş, onun kıssasını Kur'an'daki bazı haberlerle kıyas edip; "Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ Kelâm-ı kadîm'inde zikr itdüğü İskender-i Zü'l-karneyn meger bu ola!" demişlerdir.⁴⁹

Neşri Türk tarihini tevhidi çizgide yorumlamaya şöyle devam etmektedir:⁵⁰

46 Enveri, s. 10-11.

47 Enveri, s. 11-12.

48 Enveri s 12 vd.

49 Mehmed Neşri, Kitab-ı Cihan-Nüma Neşri Tarihi, I, haz. Faik Reşit Unat, M. Altay Köymen, TTK yay, 3. Baskı, Ankara, 1995, c.I, s. 10.

50 Neşri, c. I, s. 9-17

Türklerin dini:

Seçkin tarihlere dayanarak Türkleri hayat tarzalarına göre; şehir ve kalelerde yaşayanlar, çadırlarda yaşayanlar. İnanç bakımından da maddi şeylere tapanlar (güneş, ateş, put, sığır, ağaç, taş); dinbilmezler; Yahud'u taklid edenler/Yahudiliğe inananlar. Bunlar meliklerine Hakan derler, ipekler giyip altın tac takarlar. Bu tairfe gayet bahadurdur. Bunların tamamı Bulcas Han b. Yafes b. Nuh (as) çocuklarıdır. Bulcas'ın Türk ve Moğol adlarında iki oğlu vardı. Bunların çocukları ve soyları kum taneleri ve ağaç yaprakları kadar gayet çok olup sayılarını ancak Allah bilir. Bunların yerleri Ceyhun ile Çin arasındaki Türkistan'dır. ... Bulcas Han ölünce yerine büyük oğlu Zib-bakoy geçti. Babasından dahi malı mülkü, şevketi, saltanatı ve askeri çok idi ve dört oğlu oldu: Kara Han, Orhan Han, Güz Han, Gür Han. Bunların da nesli çoğaldı. Sonra Zib-Bakoy b. Bulcas b. Yafes öldü. Yerine cebbar/zalim ve kafir olan Kara Han geçti. ...

Oğuz'un Tevhide/İslama Daveti:

Kara Han'ın Oğuz adında bir oğlu oldu. Hak Taala onu tevhide irşad etti/yöneltti. Türk eşrafi içinde La İlahe İllallah Muhammedun Resülullah diyen odur. Ergenliğe erişince babasının amca kızlarından biriyle evlendi ve çocukları oldu. Amma bu Oğuz Han b. Kara Han b. Zib-bakoy b. Bulcas b. Yafes b. Nuh yakışıklı, sevimli-heybetli, cesur, cömert, keremli, güzel vücutlu, orta boylu bir gençti. İslam nuru yüzünde parlardı. Türkler onun yakışıklılığına hayret ederlerdi. Türklerden kavmini Allah Taala'ya davet eden ilk kişi odur. Onun Allah sevgisiyle halkı hakka daveti atasıyla arasında vahşet-i azime/büyük bir çatışmaya yol açtı. Atası onu öldürmeye yönelince çocukları, karıları ve kendisine tabi olanlarla birlikte kible tarafına/güneye kaçtı. Şimdi oraya Türkistan derler Yesi'de yerleşti. Sonra Oğuz ile babası arasında yetmiş yıl çok sayıda çarpışma oldu. Nihayetinde Kara Han öldürülünce Oğuz Han onun bütün memleketine sahip oldu. Şöhreti arttı, doğudan batıya yeryüzünü istila etti. Bu kaziyye/olay İbrahim Halil (as) zamanındaydı. Oğuz Han ona iman etmişti. Türkler Hak Subhanehu ve Taala'nın Kur'an-ı Kerim'inde zikrettiği İskender-i Zülkarneyn'in belki de budur sanırlardı.

Oğuz'un Gün Han, Ay Han, Yıldız Han, Gök Han, Tag/Dağ Han, Deniz Han adlarında altı oğlu oldu. Bunlardan da dörder oğul meydana geldi. Hepsi yirmi dört boydur. ... Bütün Türkler muvahhiddirler. ... Oğuz Han kendisi Sayram'da ikamet eder insanlara adalet ve insafla

muamele edip saltanatı düzenledi. Sonra evladına güzel vasiyyet bulunarak vefat etti.

Gün Hanın İktidarı:

Büyük oğlu Gün Han atasının yerine geçti. Babasının itikadı üzerine idi. Melik-i muvahhid, adil ve akil idi. Doğu ve kuzey beldelerini adalet ve imaret ile mamur kılıp Türkistan ve başka yerlerde çok şehirler kurdu. Türkistan'da ayine-i saltanat/saltanat adetini ve tertib-i hissi/akrabalık düzenini tayin edip, hiç bir işte muahalefet olmaması için geri kalan kardeşlerinin orta yerine tamga koyan/anlaşma yapan odur.

Türklerin İslamiyete Girişi:

Gün hanın ölümünden sonra ekberiyet esasına göre Kayı Han başa geçti. O da babasının ve dedesinin yolundan ayrılmadı. Saltanat Kayı Han oğullarında asırlarca kaldı. Nihayet sol koldan Salur b. Dağ Han b. Oğuz nesline intikal etti. Bunlarla Fars ülkesi kisraları arasında Hz. Resül-i Ekrem (sas) zamanında ve hatta Cahiliyye döneminde çok savaşlar geçti. Sonra Ümeyye oğulları zamanında da müminlerle vaki oldu. Kısaca, hayli zamandan sonra Abbasi Devleti günlerinde Türk neslinden Salur b. Dağ Han'dan sonra Çanak Han denen birisi han oldu. Kara Han diye de lakabı vardı. Türk meliklerinden İslama ilk giren, mü'min olan budur. Hicrin üç yüzüncü yılında (m. 912-913) Türklerden 2000 kişi çadırları/aileleriyle İslam girip mü'min ve mütteki oldular. Ondan ötürü buna Türk-i iman denildi. Telafüzde hafifletilip Türkmen dediler. Türkmen adı o vakitten beri konuldu.

Selçukluları da aynı metodla aynı gelenek üzerinden konumlandıran Neşri, "Sultan-ı Rum Al-i Osman Gazi'yi beyan ider" başlığı altında hemen şu değerlendirmeyi yapar:

"Bu tabaka, Resulullah (sas) ve Hulefa-ı Raşidin'den sonraki en faziletli gaziler ve mücahidlerdir. Eğerçi/her ne kadar bunlar zamanen ve zikren muahhardır, amma rütbeten ve kadren mukaddemdir. Zamanca geride olmak rütbece ileri olmaya aykırı değildir. Nitekim, Hz. Muhammed (sas) hatemun nebiyyin ve seyyidü imami'l-mürselindir."

Bu değerlendirmeden sonra Neşri Osmanlı Ailesinin nesebini Hz. Nuh'a bağlayan silsileyi Siyer haberlerinin binalarının mühendisleri ve eser manalarının esrarının müzekkirlerine dayanarak verir.⁵¹

51 Neşri, c. I, s. 55. Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi de Osmanlı hanedanına Nuh'a ulaşan şecere verir. Solakzade tarihi, haz. Vahid Çabuk, Kültür Bakanlığı yay, Ankara, 1989, s 14.

Türklerin/Osmanlı soyunu Hz. Nuha’ya dayandıran 16. Yüzyıl tarihçilerinden Hoca Sadeddin Efendi (ö. 1599) Osmanlıdan hareketle genelde müslümanların özelde Türklerin devlet kurmalarını şöyle temellendirmektedir:⁵²

İslamiyetin Zuhuru:

Tanrı'nın şerefle özleşmiş “İnsan ve cin taifesini ancak bana kulluk etmeleri için yarattım” (Zariyat 56) sözü, şu anlamı gösterir ki, Tanrı düşünmeyi gerektiren bu isteğinde, O'na bağlılığı ve fenalıklardan kaçınmayı açıklayan bir kavramı da bildirmek istemiştir. Tan yerinden, ufuklardan İslamın gerçek aydınlığı doğmuş ve insanlığı kaplayan küfür ve Tanrıyı tanımama töreleri ile baş kaldırma ve sapıklık eserleri iman ehlinin çoğalması, yayılması sonunda kaybolmuştur. Böylece ebedi mutluluk ve üstünlük kaynağı İslamiyetin ışığı, asıl din ve devlet olarak parlamıştır. Bu dinin karanlık ülkeleri aydınlatması ve zaman içinde kendini göstermesi, gerekleri ortaya çıkaran Efendiler Efendisi'nin dileğiyle gerçekleşmesi ve gücünün doğal sonucundan başka bir şey değildir.

Hükümdarın Lüzumu:

Sonsuz mutluluğa ulaşma dileği demek olan Tanrı töresi, sebeplerin meydana getirdiği ortam gereğince yürür. Bu isteğim dayanağı da hak yolunda cihadi benimseyen hükümdarları seçmektir. Apaçık şeriat gerekleri, bid'atlere bağlı kişilerin ortaya çıkışıyla bozuldukça, sağlam din doğaları, kin ehlinin sapıklıklarıyla, Tanrı'ya eş kuşanların saldırılarıyla zedelendikçe, adaleti seven bu sultanların ve nurlu dine destek olanların sonsuz çabaları, sayısız gayretlerinin eseri olarak istenen mutlu sonuca erişir. Şeriatin temiz pınar, onların gayretleri sonunda elbette pırıl pırıl olacaktır. Bunu “Ümmetimden bir taife, ta kıyamet gününe kadar, hak üzere kendisini gösterecektir” sözü apaçık delildir.

Osmanlı Hanedanının Zuhuru ve Lüzumu:

Nihayet fesat ve zulmün karanlığı, inançsızlık ve küfrün siyahlığı, Rum diyarını, sapıklık baykuşuna konak, gözleri kor gibi yanan kömürü andıran yarasaya durak edince, gerçek dinin cihanı aydınlatan ışığı ve din yolunda savaşanların, dünyayı tutan kılıçların berki ile onu aydınlatmak şart olmuştur. Bunun sonunda Allah'a eş koşmanın, Tanrı ile çekişmenin ortadan kaldırılması için, yukarıda yapılan açıklama gereğince, Allah'ın bu yoldaki hükmü ile tükenmek bilmeyen bir çaba harcama gerekmiştir. Bu zor ve önemli işi mutlu sonuca iletecek imkânları ortaya

52 Hoca Sadeddin Efendi, Tacü't-Tevarih, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bak. Yay, Ankara, 1992, c. 1, s. 22-24.

koymaya, dinin seddi üzerinde görülen çatlağı kapatmaya, sağlam şeriat duvarındaki gediği örerek, onu kale gibi berkitmeye yeterli, ebedi üstünlüklerle övülmüş kişilerin seçilmesi gereği doğmuştur. İslamın eserlerini yüceltmeye, Hanefî mezhebinin önderliğini etmeye aday olmakta, cennet tacı ile Tanrı'nın yönelişi üzerlerine ve zamanın bitişiye dek, saltanat tahtı onlara ve onların torunlarına olsun, Osmanogullarından gelen sultanlara verilmiştir. Bu mutlu boyun ortaya çıkışı ve ülkelere el koymaları, işlerin düzgünce yürütülmesi için başlıca dayanak olmuştur. Bu sebeple de Dönüş Gününün sahibi olan Hazret, “Allah kullarına her bakımdan yardımcıdır” (Bakara 207) gerçek sözüne dayalı olan gerçeğe göre, ülkeleri korumak, kullarını kayırmak, adalet ve barışı yaymak için bahtları güzel bu padişahları, hak yolda pek çok savaşlar veren bu hakanları ortaya çıkarmıştır. Başarıyı kendilerine yoldaş eden bu bölüğe İla-yı kelimetullah ile yüce yolda yardımcı olmuş, onları mutlu kılmıştır. “Allah yeryüzüne öyle bir kavim gönderecektir ki, onları sevecek, onlar da Tanrı'larını seveceklerdir. Bu kavim müminlerin yanında alçak gönüllü, kafirlerin üzerinde de izzetle hükmedecektir. Bunlar Tanrı'ları yolunda savaşmaktan bir an bile geri kalmazlar ve karalayıcının karalamasından da korkmazlar” (Maide 54) buyruğu, sonsuz olan kerem hazinelerinden çıkarılmış tek bir pırlantadır. Dinin gereklerini yerine getirme törelerini egemen kılma yolunda da bu tutum, onların şanına uygun düşmüştür. Yine olgun ve keremli “Onlar ki yeryüzünde egemen olsalar, namazlarını eda eder, zekâtlarını da verirler, dürüst işler yaparlar, kötülüklerden kaçınırlar” (Hac 41) buyruğu, temiz şeriatı tutan bu başbuğlara verilmiştir.

Osmanlı Tefsir Geleneğinde Tevhidi Tarih

Osmanlı muhiti atalarını muvahhid göstermede Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflere de atıflarda bulunmuştur. Osmanlının başarısını izah ederken Tevbe suresinin 39. ayetine işaret etmişlerdir.

“Eğer Allah, yolunda sefere çıkmazsanız, sizi elem dolu bir azap ile cezalandırır ve yerinize sizden başka bir toplum getirir. Siz ise O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.” (Tevbe 9: 39)

Ayetin nüzul sebebi ashaptan bir kısmının zorluk sebebiyle Tebuk seferine katılmakta isteksiz davranmalarıdır. Bu ayetteki “yerinize sizden başka bir toplum getirir” ifadesini Osmanlı müfessirleri genellikle Türkler olarak yorumlamışlardır.⁵³ Vâni Mehmed Efendi (ö.1685) “Araisü'l-Kurân” adlı eserinde konuyla ilgili şöyle der:

53 Bkz. Erdoğan Pazarbaşı, Osmanlı Dönemi Kur'an Tefsirlerinde Türklerle İlgili Değerlendirmeler”, Türkler, c. XI, s. s. 176 vd.

“Allah’ın bağısladığı iyilik ve yardımının sonucu olarak biz deriz ki; bu kavm, Arap kavmine hiçbir yönüyle benzemeyen Türk Milleti’dir. Çünkü biz, uzun zamanlardan beri, gerek doğuda ve gerekse batıda, Rumlar ve Frenklerle mücadele eden gazilerin; tüm Rum ülkelerini ele geçirip, buraları yurt edinmiş bulunan Türkler olduğunu müşahade etmekteyiz. Onlar, bu bölgelere yerleşmişler ve sonuçta Rum, Ermeni ve Gürcü ülkeleriyle Frenk ve Rus ülkelerinin bir kısmı, Türk ülkeleri haline dönmüştür. Bu bölgelerde, zamanla Türk dili yaygınlık kazanmış, İslamın ve Müslümanların hükümleri uygulanmış ve Türklerin çaba ve gayretleriyle Hristiyanların çoğu, hem İslam dinini kabul etmişler hem de Rum, Frenk ve Rus kökenli olmalarına rağmen, Türklüğü benimsemişlerdir. Bu da, Allah’ın Türklere nasip etmiş olduğu bir lütfudur. Allah, büyük lütuf sahibidir.”⁵⁴

Osmanlı müfessirlerinin bir kısmı Türklerin tevhid çizgisinde olmaları ve kendilerine peygamber gönderilmesiyle alakalı olarak Zülkarneyn meselesine de eğilmişlerdir. Bilindiği gibi Kur’an-ı Kerim’de (Kehf 18: 83-98) Zülkarneyn’den bahsedilmektedir. Osmanlı müfessirlerin çoğu bu konuyu da geleneksel tefsir kitaplarında geçen rivayetlere dayanarak İskender ile açıklarken Ebussuud Efendi Zülkarneyn’in Türk hakanlarından biri olma ihtimalini dile getirmiştir.⁵⁵ Yukarıda değindiğimiz gibi Neşri de “Türkler Hak Subhanehu ve Taala’nın Kur’an-ı Kerim’inde zikrettiği İskender-i Zülkarneyn’in belki de budur sanırlardı” demektedir.

Vâni Mehmed Efendi, Zülkarneyn ile Oğuz’a ilişkilendirerek şu yorumu yapar:

“Türklerin Benî İshâk’tan kabul edilmesine gelince; buradaki İshâk’ın, İshâk Peygamber olduğu açıktır. Bil ki, ben Türk tarihlerinde, Oğuz Han’ın Yafes’in neslinden olduğunu gördüm. Türkler’in tamamı O’nun neslindendir. Oğuz Han, Hz. İbrahim’le çağdaş idi. Hatta Türkler, O’nun İbrahim’e iman ettiğini ve İshak’ın kızıyla evlendiğini de iddia ederler ve Türkler, Kurân-ı Kerîm’de zikredilen Zülkarneyn ile kastedilen, Oğuz Han’dır derlerdi. Bu duruma göre Türkler, anne tarafından Hz. İshak’ın evladı olmuş olurlar. Nitekim Hz. İsa’nın Benî İsrâîl’den olduğu gibi, Türkler de, Beni İshâk’tan sayılırlar. Bunda asla bir müşkillik yoktur.”⁵⁶

II. Meşrutiyet Döneminde Tevhidi Tarih

Yenileşme sürecinde Türk tarihi yeniden yorumlanmıştır. Özellikle II. Meşrutiyet döneminde (1908-1918) tarihi “Türk”lerden başlatma eğilimi ortaya çıkmıştır. Türk-

54 Vâni Mehmed Efendi, Arâisü'l-Kurân, Süleymâniye Ktp.,Yeni Câmii 100, vr. 542b - 543a; Pazarbaşı 177'den naklen.

55 Pazarbaşı, 182.

56 Vâni Mehmed Efendi, Arâisü'l-Kurân, vr. 543a; Pazarbaşı s. 182'den naklen.

lerin bir millet olduğu olgusundan hareketle bir milli tarih kurgulanmış, bu kurguda Türk tarihinin bağlangıcına Oğuz Han yerleştirilmiştir. Cumhuriyet döneminde ise tarih Batıcı çizgide daha “evrensel” açıdan kurgulanmış başlangıç noktasına madde veya ilkelik konmuş ve bir gelişim seyri öngörülmüştür. Bu seyrinde de Türklerle önemli yer verilmiştir. Bu süreçte artık Türkler inançlarıyla değil kültürleriyle vardır. II. Meşrutiyet döneminde Türk tarihi kurgulanırken bazıları da Oğuz Han’ı Yafes’e bağlayarak Türkleri yine tevhidi çizgide göstermişlerdir.

Osmanlı, yıkılma sürecinde de atalarının tevhid geleneğinin takipçileri ve varisleri / mirasçuları olduğuna vurgu yaparak saltanatlarını ve devletlerinin kıyamete kadar baki olduğunu ifade etmişlerdir. Kamuoyunu bu izahla rahatlatma ve ümitvar kılmanın yollarını aramışlardır. Bu bağlamda şu ayete atıfta bulunmuşlardır:

“Andolsun, Tevrât’dan sonra Zebur’da da yazmışsındır ki arza (ancak) salih kullarım mîrascı olur.” (Enbiya 21: 105)

Bursalı Mehmed Tâhir (ö. 1925), bu konuda Osmanlı âlimlerinin düşüncelerini ve kanaatlerini paylaşmıştır. O, “yeryüzüne sâlih kulların vâris olacağını” belirten ayetin, gelecekle ilgili işaretlerden biri sayıldığını belirttikten sonra şunları söylemiştir: “Bu ayette Osmanlı sultanlarına ve onların saltanatlarının kıyamete kadar süreceğine işarette bulunmaktadır. Muhyiddîn ibn Arabî (ö.1240) Şecere-i Nu’mâniyye adlı eserinde, Abdülğanî Nablusî (ö. 1731) el-Ebyâtu’n-Nûrâniyye fî Mulûki’d-Devleti’l-Osmâniyye ve Bosnavî Ali Dede Risâle-i İntisârîyye adlı eserlerinde yukarıdaki ayete bu yönde yorumlar getirmişlerdir.” Bereketzâde İsmail Hakkı da Necâib-i Kur’âniyye adlı eserinde bu ayet hakkında değerlendirme yaparken Arap toplumunu da göz önünde bulundurarak Şam Müftüsü Hamza Efendi’ye atıfta bulunmuştur. O, el-Burhân alâ Bekâi Mülk-i Benî Osmân adındaki eserinde ayetin Osmanlı sultanlarına işaret ettiğini ifade ederek bu konuda Hz. Peygamber’in sözlerinden çok çıkarımlar yapmıştır.⁵⁷

Son dönem Osmanlı alimlerinden Abdizade Hüseyin Hüsameddin Efendi (1869-1939)’nin Türklerle ilgili yorumlarını II. Meşrutiyet dönemi türkçülüğünü tevhid tarihi ile bağdaştırma çabası olarak anlamak mümkündür. O, Türklerin İslam öncesi dini hayatı ve nübüvvet kurumuyla ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Türklerin kadim diyanetleri tevhid-i İlahi esası üzerine kurulmuş olduğu ve bu esası tekrar ve takviye için Türklerden peygamber geldiği yukarıda tercümesi nakledilen (Hüsameddin Efendi bazı Müslüman müelliflerin Türklerle ilgili mütalaalarını vermektedir) tarihi kayıtların şahadetinden çıkmaktadır.

Türklerin kadim itikatlarında hakiki ma’bud, hakiki vahid olarak ta-

57 Pazarbaşı, s. 170.

nıdıkları Hak Taala hazretlerine zatında, sıfatlarında, marufiyetinde tek (tek lafzının tanınık, ve tanık lafızlarından muhaffef olup bir olmuş nesneye deniyor, bir etmek manasına olan tanınmak masdarından alınmıştır. Bunun lazımı olan tankırmak, tenkirmek masdarından alınan tankirik lafzından muhaffef tankeri, tanrı vasıf sigası mütevahhid ve müteferrid manasınadır) olmuş. Birlik zatında münhasır kalmış manasına olan “Tanrı, Tânrı, Tânkeri” ve İlâhi taraftan kitap ve haber veren, kullarını irşad ve takviye eden elçilerine yani peygambere “yalvac, yâluvac, yalgac” denir. “Yalgac” doğru yola sevk edip imdad ve kuvvet verip irşad etmek manasına olan yâlgamak, yâlvamak masdarından alınmış olup resul, hâdi ve kavi mürşid manasınadır. Yalvarmak istimdad etmektir. Peygamberlerin getirdikleri kitaba (noy, noyiy, noyiyin?) demişlerdir. (Noviyin yakınlık kazanacak şey demektir. Gariben tavzih olunur Acemler bunu noy şeklinde kullanmışlardır.)⁵⁸

Türkler yalvaçlarını din ve dünya işlerinde birer kurtarıcı hâdi, yardım edici mürşid bildikleri cihetle onlara son derece itaat ederek emirlerini ifada canlarını feda etmeyi saadetin kendisi bilmişler ve her milletten ziyade yükselmişlerdi. Tanrı Taala hazretleri “Daha önce kıssalarını sana anlattığımız peygamberler gönderdik. Anlatmadığımız (nice) peygamberler de gönderdik” (Nisa 164) buyurduğu vech üzere Resul-i Zîşan (sas) Efendimiz hazretlerinden önce kullarını hidayet yoluna sevk ve irşad için her millete yine kendilerinden binlerce peygamberler gönderdiği sahih rivayet ile sabit olup Türklerden gelen peygamberlerden yani yalvaçlardan Şerhu Esmâi'l-Mürselin'de yazıldığı üzere şunlar malum olabilmıştır.⁵⁹

Bu ifadeden sonra Hüsameddin Efendi Türk asıllı 24 peygamberin adını şöyle vermektedir: (Bu peygamberlerin adı Türkçe olmakla beraber kaynaklarda Arap imlası ve telaffuzu farklı olabilmektedir.)

*Amun, Umîd, Barah, Tâhım, Cusan, Harkıl, Duvil, Sâvis, Sakun, Salah, Tâhir, Anuh, Ğâdât, Katın, Keduk, Lâycu, Nârun, Hâmun, Hicâh, Hicil, Hemidun, Yâsân, Yâvik ve Yahur.*⁶⁰

58 Hüsameddin Efendi noy kavramı üzerindeki mütalaasına sonraki sayfalarda devamla der ki: “Noy-ki?, yani İlâhi kitabı okuyan ve tefsir eden kimseye (neyir, nevir?) ve halkı dini yasaklardan uzaklaştırarak ve kötü ahlaktan men ederek güzel ahlaka gayret eden vâize (kavir, kâvir?) adı verilmiş olup irsatından sonra nevirler, sonra kavirler din reislerinden sayılırlardı. Bilahare kavirler fevkalade nüfuza malik oldukları münasebetle kâvanlar yani khanlar kavirlerin birer aleti hükmünde olarak Sabii mezhebi müntesipleri kavirlere harcıkdar? olmuşlardır.” Amasya Târihi, Necmi İstikbal Matbaası, İstanbul, 1329, c. II., s. 63.

59 Amasya Târihi, Necmi İstikbal Matbaası, İstanbul, 1329, c. II, s. 55-56.

60 Amasya Târihi, c. II, s. 56-61. Müellifi verilmeyen Şerhu Esmâi'l-Mürselin (Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Paşa bölümü, no 683, varak 140b-141a) Türk nebilerle ilgili şu bilgileri

Bu sıralamanın akabinde Hüsameddin Efendi “Şu enbiyâ-ı zişanın isimleri mezkur kitapta yazılı ise de nübüvvet vakitleri, peygamber gönderiliş mevkileri malum değildir. Eski Türklerin itikat ettikleri yalvaçlardır. Adlarının Türk olması delaletiyle şu peygamberler olduğu anlaşılıyor”⁶¹ notunu düşmektedir.

H. Hüsameddin Efendi’ye göre;

*“Türkler bu gibi kurtarıcı hâdiler yardım edici mürşidler sayesinde İlâhi vahdaniyete asırlarca inanmış, mümin, muvahhid olarak bütün Asya’ya mutlak hâkim olmuşlardı. Sonra, Asur, Mısır ve Hind ile münasebette bulunarak onlara taklid etmiş oldukları cihetle fitri ahlakları, milli hissiyatları yaralanmış Sabiliği yani yıldızlara tapmayı kabul etmişler ve çok geçmeden milli mevcudiyetleri vahim değişikliklere maruz olarak yekdiğerinden ayrılıp bölük bölük olmuşlardır.”*⁶²

H. Hüsameddin, bu itikadın peşinden giden Türklerin maddi ve manevi bakımdan zillile düşüğünü, ancak Cenab-ı Hakkın inayeti ile tekrar nübüvvet kurumuna kavuşup tevhid yoluna girdiklerini belirtir:

*“Dine ve ahlaken bu aşağı dereceye düşmüş olan Türk milletini ihyaya Cenab-ı Hakk’ın ezeli inayeti zuhur etmekle Türk dâhilerinden “İrkıl Ata”yı Türkleri irşada memur buyurmuş ve tenevvür eden Kara Hanzade “Oğuz Han” bu Hak dinin intişarına pek büyük hizmet etmiş olduğundan itlaf olunan Kara Yağız Han yerine oğlu Oğuz Han İrkıl Ata’nın ikdari/kudret vermesi sayesinde iclas edilmiştir. Oğuz Han, kendisiyle beraber İlâhi tevhide inanan fikren muvahhid olan mümin ve fedakâr efradıyla İrkıl Ata’yı müsteşar olarak atayıp Türklüğü ihya ve Tevhid dinini yayıp ve yücelttikten sonra bir taraftan Çin’e, diğer taraftan Mısır’a, Tuna’ya kadar nüfuzunu icra eylediği vakırlar bizim milli tarihimizde ayrıntılı olarak mezkûrdür. İşte Türk enbiyası arasında ismini gördüğümüz “Harkıl Nebi” dinini, milletini ihya eden şu İrkıl Ata’dır.”*⁶³

vermektedir: *Amun*: çok çalışan, cihad eden; *Umud*: umacak şey, ehli, nesil; *Berâh*: kuvvetli vücut sahibi; *Tâhım*: alamet, lazım, âbid; *Cusân*: görmüş, kavim reisi; *Harkıl*: seçilmiş, erkin; *Duvil*: Türk b. Amul’un atası Tivil; *Sâvis*: sevinç; *Sakun*: feryat, rica ve nayıç demektir; *Salah*: meb’us ve Mürsel demektir; *Tâhir*: âbid ve ubeyd demektir; *Anuh*: mezkur, anılmış demektir; *Ğâdât*: katacak şey demektir; *Katın*: büyük dağ anlamındadır; *Keduk*: büyük olmuş demektir; *Lâycu*: ilecek şey demektir; *Nârun*: nar ağacı demektir; *Hâmun*: himaye edilmiş anlamındadır; *Hicâh*: ışık ve mnevver demektir; *Hicil*: yarıldayan, yeşil demektir; *Hemidun*: gyretle hayatını devam ettiren diri; *Yâsân*: tanzim ve tezyin den kimse; *Yâvik*: galip ve yakın demektir ve *Yahur*: Yağmur anlamındadır.

61 Amasya Tarihi, II, s. 60-61.

62 Amasya Tarihi, c. II, s. 61.

63 Amasya Tarihi, c. II, s. 63-64. İrkıl Ata araştırmacıların dikkatini çekmiştir. İrkıl Hoca

Hüsameddin Efendi, bu tevhid çizgisinden zamanla çıkan Türklerin Mecusilik, Hıristiyanlık gibi batıl dinlere girerek yine milliyetlerin, maddi ve manevi kuvvetlerini kaybettiklerini vurgulayıp büyük kitlenin Hz. Muhammed’in tevhid davetine katılmalarını da şöyle izah eder:

“Şu mukaddes insani davetin seyt-i celili yani umumi beşeriyetin selametine kafil olan İslam dininin sesi daha Yüce Nebi’nin zamanında Türkistan’a kadar aks-i inzar oldukda zaten İlahi vahdeti mukarrer ve vicdani hürriyeti müdafî olan Türkler bu davete icabet için katılmakla beraber hakiki hali anlamak ve İslami şeâirleri iyice öğrenmek için Türk hakanı olan “Çağan Han” Türk ulularından “Korkut Ata”yı Medine-i Münevvere’ye gönderip İslam dininin davetçisi Peygamber Efendimiz hazretlerinin mübarek lisanlarından tahkik etmeye memur etti. Korkut Ata’nın Medine’ye varmasından evvel Hz. Peygamber Efendimiz(sas) vefat etmiş olduklarından şanlı halifesi olan Hz. Ebu Bekir es-Sıddık(-ra) ile mülakat ve İslami hakikatleri ondan tetkik ederek dönmüş olduğu “Oğuz-nâme”nin kaydettiği mühim vakıalardan olmakla marufdur. Bu tarihten itibaren Türkler arasında İslamı kabul edenler çoğalmıştır.”⁶⁴

Esasen H. Hüsameddin’in kaynağı kendisinin açıkça belirttiği şekilde gibi büyük ölçüde Oğuz-nâme’dir.

Cumhuriyet Döneminde Tevhidi Tarih

20. yüzyılın ilk çeyreğinde kurulan Cumhuriyet bir inkılap. Eskiden yeniye, Doğu’dan Batıya dönüşün değişimin inkılabıydı. Bu aşamada her inkılap gibi Cumhuriyet inkılabı da tarih anlayışına önem verdi. Kuruluşundan yaklaşık on yıl sonra topladığı tarih kongrelerinde konuyu ilmi düzeyde ele aldı. *Teb’alıktan vatandaşlık* konumna geçen yeni cumhuriyet insanının varlık, zaman, mekan ve anlayışı da yeni olmalıydı. İlk iki Türk tarih kongresinde (1932 ve 1937), milli çizgideki Türk tarih tezi çerçevesinde bu görüşler ele alındı. Dinsiz toplum olamayacağı/olamayacağı ilkesinden hareketle tarihçiler geçmişte ve gelecekte Türklerin din ile ilişkilerini müzakere ettiler. Bu bağlamda Türklerin İslam ile ilişkilerini de hareretle tartıştılar. Özellikle

Türk töre ve ayinlerini ilk koyan bilge kişidir. Ebugazi Bahadır Han’ın “Secere-i Türk” ve “Secere-i Terâkime” adlı eserlerinde de Irkıl Ata Türk bilgesidir. Yakut Türkleri’nde ve Buryat’larda Irkıl kültü hala yaşamaktadır. Yakut inanışlarına göre ilk kâmin adı An Argıl’dır. Bkz. Abdülkadir İnan, Makaleler ve İncelemeler I, 1998, Ankara, s. 196-197; Saim Sakaoglu-Ali Duymaz, “Oğuz Destanında Irkıl Ata”, İslamiyet Öncesi Türk Destanları, 2002, İstanbul, s. 113-114. Ebülğazi’de Uygurların bilgelerinden Arkıl Hoca olarak geçer. Şecere, s. 42.

64 Amasya Tarihi, c. II, s. 66-67.

Afet (İnan) Hanım,⁶⁵ Yusuf Hikmet (Bayur) Bey,⁶⁶ M. Şemseddin (Günaltay) Bey,⁶⁷ Yusuf Akçura Bey⁶⁸ ve İsmail Hakkı (İzmirli) Bey’in⁶⁹ Türk tarihi, İslâm ve Hz. Peygamber hakkındaki tebliğleri Türk tarihinde İslâmın yerini tespit etme çabası olarak görülmektedir. Türk tarihçiler *Uslar* dedikleri Evs kabilesinin İslâm tarihinde çok önemli rol oynadıklarını bunların eski devirlerde Mezopotamya’dan Yemen’e inen halk olduğunu ileri sürmüşlerdir. (Tarih II, 82) Öte yandan İzmirli İsmail Hakkı II. Türk Tarih Kongresinde bu kabilenin Türk olabileceğini iddia etmiştir.⁷⁰

Bu milliyetçi yaklaşımın temel söylemi “Türklerin İslâmiyeti şereflendiren millet” olduğu idi. Bu yaklaşıma göre Türkler İslamiyeti, Arap ilkeliliği ve bağınazlığından kurtarmışlar; daha medeni, daha hümanist, daha evrensel bir din niteliğine kavuşturmuşlardır.

Türk milliyetçiliği, daha sonra geliştirdiği Türk-İslâm sentezinde Türklük ile İslâmiyetin aynileştiğini söyleyerek İslâm’a Türk kültüründe ve kimliğinde merkezi bir yer verdi. Bu yaklaşıma göre İslâm çeşitli coğrafyalarda Türk milli kimliği ve kültürünü korumuş; Türklük de yüzyıllarca İslâmî medeniyet, coğrafya ve kültür bakımından düşmanlarına karşı savunmuştur. Türklük ve İslamiyet hiç bir zaman birbirinin “ötekisi” veya alternatifi durumunda bulunmamış, mütemmimi olmuşlardır. Türkler İslâma çok yakın inanç (tek tanrı inancı) ve ahlak sistemlerine sahiptiler. Bu nedenle kitleler halinde kolayca Müslümanlığa geçtiler.⁷¹

Cumhuriyet Türkiyeğinde bir başka grup *Türkler İslâmiyeti kabul ederek şerefya olmuşturlar* diyerek İslamiyeti merkeze çekme gayreti içinde olmuşlardır. Bu söyle-

65 “Orta Kurun Tarihine Umumi Bir Bakış” (I. Kongre) başlıklı tebliğinde İslama, İslâm medeniyetine ve İslâm tarihini Türk Tarih Tezi çerçevesinde, Türkleri merkeze alarak değinmektedir.

66 “Şarkın İnhitat Sebepler” (I. Kongre) adlı tebliğinde İslâmın Türkleri geri bıraktığını, İslâm medeniyetindeki başarıların da Türklere ait olduğunu vurgulamaktadır.

67 I. kongreye Türk Tarih Tetkik Cemiyeti azası sıfatıyla, İslâm Medeniyetinde Türklerin Mevkii adlı tebliği ile katılan Şemseddin Bey (Günaltay) “Türk zeka ve irfanının İslâm medeniyetinde ne derece amil olduğu keyfiyetini tayine” matuf, pragmatik ve oldukça ideolojik mahiyette “İslâm Medeniyetinde Türklerin Mevkii” adlı bir tebliğ ile katılmıştır. “Bugünkü Garp medeniyetinin de temeli olan cihanın en yüksek medeniyetinin kurulduğu 8-13. asırların banisi Türklerdir” demektir. O, II. Kongreye sunduğu, “İslâm Aleminin İnhitatı Sebebi Selçuklu İstilasası mıdır?” adlı tebliğinde de aynı çizgiyi izlemiştir.

68 “Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine Dair” (I.Kongre) başlıklı tebliğinde geleneksel İslâm tarihçiliğini eleştirel bir yaklaşımla değerlendirmektedir.

69 “Şark Kaynaklarına Göre Müslümanlıktan Evvel Türk Kültürünün Arabistan’daki İzleri” ve “Hz. Peygamber ve Türkler” (II. Kongre) adlı tebliğlerinde İslâm tarihini ve hatta Hz. Muhammed’i Türkleştirmeyi denemektedir.

70 “Şark Kaynaklarına Göre Müslümanlıktan Evvel Türk Kültürünün Arap Yarımadasında İzleri”, İkinci Türk Tarih Kongresi, 20-25 Eylül 1937; İstanbul, 1943, 281.

71 İbrahim Kafesoğlu ve Osman Turan bu fikirleri çeşitli çalışmalarında dile getirdikleri gibi Hikmet Tanyu, İslâmiyetten Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı, (Ankara, 1980) adlı bir çalışma ile bunu bilimsel bir temele oturtmayı denedi..

me göre, Türkler Müslüman olmakla ve ona hizmet etmekle şeref kazanmışlardır. İslâm Türkleri göçebelikten kurtarmış, yazlı kültüre geçirmiş, medeni bir hayata hazırlamıştır. Bu sayede Selçuklu ve Osmanlı İmparatorlukları başta olmak üzere büyük devletler kurmuşlar dünyanın ve Müslümanların kaderinde söz sahibi olmuşlardır.⁷²

Türkiye’de bir başka grup ise *Türklerin İslâmiyeti kabulü tarihlerindeki en büyük hatadır* anlayışını benimsemişlerdir. Bu anlayışı, tamamen popüler ihtiyaçla ve ideolojik mülâhazalarla, yeterli bilgi birikimi, metot bilgisi ve kaynak bilgisine sahip olamayan bazı yazarlar seslendirmiştir.⁷³

Cumhuriyet döneminde de Türkleri tevhide çizgide Hz. Nuh’a bağlama geleneği kısmen devam etmektedir. Folklor araştırmacısı Y. Kalafat Türklük isminin Türk Ata’dan geldiğinin altını çizer. Türk Ata, Hz. Adem’in torunlarından olan Hazer’in oğlu Yafes’ten türemiştir. Türk Ata, ilahi tebligat yapılan tebligatçılardan biridir. Bu, akaidi Türk Töresi, bu töreyi besleyenler tümüyle Türktür. Tebligatın tebligatın dili Türkçe olduğundan Türk dili ilahi bir muhteva içermektedir. Hz. Adem’den Hz. Muhammed’e kadar devam eden ilahi nizam tebligatı Hz. Nuh’tan sonra Hz. Yafes’e ondan da Hz. Türk’e geçmiştir. Türk inanç tarihinde Türkler Tanrı’nın “Türk Kağanları” Türk töresini uygulayıp devam ettirmeleri için gönderildiğine inanırlardı. Bu yönü ve özelliği ile, Türk kağanın ilahi bir kutsanmışlığı ve görev (Töre) mesuliyeti vardı.⁷⁴

Türkiye’de dindar bir çizgide yayın yapan Türkiye Gazetesi çevresinin yayınladığı Yeni Rehber Ansiklopedisi’nde de Türkler Yafes aracılığıyla Hz. Nuh’a bağlanmaktadır: “Nüh (as) oğlu Yâfes mümin idi. Evladı çoğalınca, onlara reis olmuştu. Hepsî, dedelerinin gösterdiği gibi Allahü teâlâyâ ibâdet ediyordu. Yâfes, nehirden geçerken boğulunca, Türk ismindeki küçük oğlu, babasının yerini tuttu. Gittikçe artan nesli Türk adıyla anıldı. Bu Türkler, ecdâdî gibi Müslüman, sabırlı ve çalışkan insanlardı. Zamanla çoğalarak Asya’ya yayıldılar. Türklerin başlarına geçen bâzı zâlim hükümdârlar, semâvî dinî bozarak, onları puta taptırmaya başladılar. Bugün Sibiryâ’da yaşayan Yâkutlar bunlardan olup, hâlâ puta tapmaktadırlar. Dinden uzaklaştıkça eski medeniyet ve ahlâklarını da kaybetmişlerdir.”⁷⁵

Tevhidi Tarih Anlayışına İtirazlar

Bu anlayışa, dini, milli/kavmi ve “ilmi” itirazlar yapılmaktadır.

72 Ocak, 104.

73 Söz gelişi Erdoğan Aydın, Türklerin İslâmiyete girişini tarihi bir hata olarak görmekte; bunun da kılıç zoru ile sağlandığını iddia etmektedir Erdoğan Aydın, *Nasıl Müslüman Olduk? Türklerin Müslümanlaştırılmasının Resmi Olmayan Tarihi*, Ankara, 1994.

74 Yaşar Kalafat, “Halk Bilimi İtibariyle Türkmen Milli Kültüründe Devamlılık”, *Serhat Kültür*, Mayıs 2005, S. 2005/5, s. 48.

75 “Türkler” mad. Yeni Rehber Ansiklopedisi, İhlas Gazetecilik, İstanbul 1993.

a. Dini İtiraz:

Müslümanlara 20. Yüzyılda gelişen tarih anlayışı ciddi sonuçlar doğurmuştur. Son ümmet cihan devleti Osmanlının mirası üzerinde yükselen “milli” devletler tarihlerini milli çizgide yeniden inşa etmişlerdir. Bu aşamada özellikle Arapların bir kısmı “İslam Tarihi”ni kendi tekellerine alarak adeta millileştirmişlerdir. Selefî-Vehhabiler din ve adına tevhid Müslüman gayriarapların tarihini “hurafe” ilan edip “İslamdışı/cahiliye” tarihi olarak nilendirmişlerdir. Din farkı olmaksızın neredeyse bütün Milliyetçi Araplar da ırkçı bir yaklaşımla İslamiyeti millileştirmişler, gayriarapları bunun dışında tutmuşlardır.

b. Kavmi İtiraz:

Yeni dönem Türk tarihçilerinin önemli bir kısmı da, en az bin yıllık İslami Türk tarihi”ni paranteze alarak tarihlerini İslam öncesine götürmeyi yeğlemişlerdir. Büyük oranda Batı merkezli ilerlemeci tarih anlayışına sahip olan bu kesime göre İslamiyet Türklerin ilerlemesine ayak bağı/pa bendi terakki olmuş onları durdurmuştur.

c. “İlmi” İtiraz:

Tarihin hem felsefesinin hem de ilminin bilimsel esaslarda belgelere dayalı olarak yapılması gerektiğini ileri süren bu kesim büyük oranda Batı’cı ve Batımerkezci tarihçiliğe dayanırlar. Mit, destan, menkıbe, rivayet, masal gibi gerçek dışı unsurların gerçeğin alanı olan tarihi değerlendirmede esas alınamayacağını ileri sürerler.

Burada bir de nesnelikten uzaklaşma iddiası bulunmaktadır. Buna şu cevap verilmektedir: nesnellik de görecedir. Uzunca bir süre, insanların nesnellik ölçüsü “dini-lik” iken bir kaç asırda bunun yerini “bilimsellik” veya “dünyevilik” almıştır. Her yaklaşım bir diğerini nesnellik konusunda tenkit de edebilirler kabul da.

İfade ettiğimiz gibi son bir kaç asırdır tarih anlayışında ve yazımında amil olan kutsal ve Tanrı yerini, insana bırakmıştır. Tarih, insanın tasarruflarından ibarettir ve dolayısıyla dünvevidir. Mesela A. Comte gibi sosyologlar insanlığın erginlik öncesi bir yanılgısı ilan ettikleri kutsal ve Tanrıyı merkeze alan mitojik ve teolojik devirleri geçtiğini söylemişlerdir. Tarihi, hayatı ve toplumu, Tanrı’yı devreden çıkararak okumanın ve yazmanın artık sosyoloji ve hatta tarihin asıl görevi olduğunu iddia etmişlerdir. Şüphesiz bu yaklaşımın insanı ve evreni kuşatan kutsal yeterince anlayıp ve açıklayamadığı düşünülmektedir. Çünkü tarihçi kaçınılmaz olarak kendi zamanının insanı olduğundan, maziye bu varoluşsal durumu ve donanımı ile bakmaktadır.⁷⁶ Bu zaafiyetin bir sonucu olarak da maziye bugünün kabulleriyle bakarak, tarihten büyük oranda hakim dünyevi hayat anlayışını tahkim edecek bir takım çıkarsamalar yapmakta, kimi zaman da hatta takdir görmektedir. Oysa yapılan bir yönüyle anokronizm ve tahriftir. Bu noktada bir başka sorun da maziden günümüze varolagelen dini yapıları modern dünyevi tarihçi nasıl anlayıp aktaracağıdır. Günümüzün dünyevi zihniyetli tarihçisi donanımı ve zihniyetiyle bu çok zor işi ya görmemezlikten

76 Carr, 1991: 31-32

gelmekte veya dünyevi bakış açısıyla yorumlamaktadır. Hatta şu da söylenebilir ki Müslüman tarihçiler veya İslam dünyasının günümüz tarihçilerinin bir kısmı da bu krizin içindedirler. E. Özdalga’nın işaret ettiği gibi, “... modern İslamcı düşünürleri Batıyla aynı çizgideki tarihsel kavramlar(ı üretmek) için ikna etmek sanıldığından çok daha güç olabilir. Bu nedenlerden birincisi, “modern” ya da Batılı tarih kavramlarını uyarlamak, basit bir şekilde entellektüel ve/veya akademik bakış açısıru değiştirme sorunu değil, dini inancın kendisinin en derin köklerine meydan okuyan bir şeydir. Tarih ya da tarih kavramları derin varoluşsal ilgilerimize ... bağlantılıdır ve bizler, bunun bilincine varabiliriz.”⁷⁷

SONUÇ

Tarihi verilere ve İslamiyetin ilkelerine göre insanlığın başı ve sonu tevhitir. Geleneksel anlayışlarına göre Türkler de insanlık camiasının bir ailesi olarak bu tevhid tarihinin parçasıdır. Türklerin tevhid tarihi insanlığın ikinci atası Hz.Nuh’un Türk adlı torunu ile başlamaktadır.

Türkler Hz.Nuh’tan itibaren muvahhidirler. Efsanevi ataları Oğuz Han muvahhidir, onu takip eden çoğu han da bu çizgidedir. Her topluluğa olduğu gibi Türklere de kendi kavimlerinden peygamberler gönderilmiştir. Kur’an-ı Kerim’de zikri geçen (Kehf 18: 83-98) Zülkarneyn’in de Türk olabileceği ileri sürülmüştür. Tarihi süreçte Türkler peygamberlerin tevhiş davetine de icabet etmişlerdir. Tarih boyunca pek çok peygambere ümmet oldukları gibi son peygamber Hz.Muhammed’e de ümmet olma, hatta bazıları sahabilik şerefine nail olmuşlardır. Türkler Kur’an-ı Kerim’deki *arza (ancak) salih kullarım mirascı olur.*” (Enbiya 21: 105) ve *yerinize sizden başka bir toplum getirir*” (Tevbe 9: 39) hükmü gereğince *salih kul* ve *hayr-ı halef* sıfatını kazanmışlar, İslam dinini ve İslam medeniyetini müdafaa etmişlerdir.

Müslüman tarih geleneğinin bir devamı olan Osmanlı tarih anlayışı, hanedan / silsile-name şeklinde hikâye edilen kutsal bir tarihti. Bu gelenek Osman oğullarını Hz. Nuh’un oğlu Yasef’e kadar ualaştırıyordu. Ancak modern zamanların tarih anlayışı büyük oranda ırk ve ulus üzerinden kurgulandığı için Hz. Nuh’un üç oğlu, ayrı üç ırkın ataları haline geldiler; Ham; Hamileri-siyahları; Sam; Samîler-semitleri; Yafes; beyazları temsil eder oldular.

Son zamanlarda Batı tarih anlayışıyla, Türkler Yafes’e tevhid-din üzerinden değil ırk üzerinden bağlanmaktadır. Bu adımla Türkler beyaz ırka yani Batı toplumlarının ari ırkına dahil edilmektedir.

77 Elizabet Özdalga, “Tarih ve Ötesi”, Felsefe Dünyası, sayı 9, 1993, s. 52; Ayrıca bkz. N. Subaşı, Kutsanmış Görüntüler, s. 179-180.

KAYNAKLAR

Kur'an-ı Kerim

Hadis-i Şerifler

Bakır, Abdullah, “Tevârih-i Al-i Selçuk Oğuznamesi”, Turkish Studies, V. 3/7, Fall, 2008.

Bang, W. – Arat, Reşit Rahmeti, Oğuz Kağan Destanı, İstanbul, 1936.

Başer, Sait, Gök Tanrı'nın Sıfatlarına Esmâü'l Hüsnâ Açısından Bakış, İstanbul, 1991.

Bayburtlu Osman, “Tevârih-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihân“, Süleymâniye Ktp. Mikro-film Arş., nr. 478.

Borovkov, A. K. Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII-XIII. Yüzyıllar), Rusçadan çev. Halil İbrahim Usta, Ebülfeyz Amanoğlu, TDK yay, Ankara 2002.

Dedem Korkudun Kitabı, haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul 1973.

Divanu Lügat-it-Türk Tercümesi, çev. B. Atalay, TDK yay, Ankara, 1939, c. I.

Ebu Bakr-i Tihârî, *Kitab-i Diyarbakırıyya, Ak-Koyunlular Tarihi*, yay, Necati Lugal, Faruk Sümer, TTK yay, Ankara 1962-1964. Türkçe çevirileri: *Kitab-ı Diyarbakiriyye*, Hasan Bey Akkoyunlunun, Onun Seleflerinin Tarihi ve Karakoyunlu ve Çağatay Tarihlerinden Ona Aid Olanlar, çev. Rahile Şükürova, Bakı, 1998; *Kitab-ı Diyarbakiriya*, (Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Çağatay Dönemleri Tarihi), çev. Mehmet Demirdağ, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., İstanbul 1999; *Kitab-ı Diyarbakiriyye*, çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bak. Yay, Ankara, 2001

Ebugazi Hahadır Han, Şecere-i Terakime: Tüklerin Soykütüğü, haz. Muharrem Ergin, Tercüman yay. İstanbul, ty.

Ebulgazi Abulfayz, Şacara-i Türki, haz. Kıvamuddin Münirov-Kazakbay Mahmudov, Çolpan neşriyat, Taşkent, 1992.

Enveri, Düsturname, haz. Necdet Öztürk, Kitabevi yay, İstanbul, 2003.

Gökkır, Bilal, “Oryantalist Literatürde Kur'an'ın Kaynağı Tartışmalarının Kaynağı Disiplinlerarası Bir Yaklaşım”, Blimname, V, 2004/2.

Hasan bin Mahmûd el-Bayâtî, “Câm-ı Cem-Âyîn”, Millet Ktp. Ali Emîrî, Tarih, nr.: 203; Ali Emîrî neşri, Mukaddime, s. 2. bas. Dersa'âdet Mtb., H. 1331.

Hoca Sadeddin Efendi, Tacü't-Tevârih, haz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bak. Yay,

Ankara, 1992, c. 1.

Hüsameddin Efendi Amasya Târihi II, Necmi İstikbal Matbaası, İstanbul, 1329

Kalafat, Yaşar, “Halk Bilimi İtibariyle Türkmen Milli Kültüründe Devamlılık”, Serhat Kültür, Mayıs 2005, S. 2005/5.

Kılıç, Mehmet, Oguznama-Şecere Türkmenlerin Nesil Agacı, Bursa 1999.

Kırzioğlu, M. Fahreddin, Dede Korkûd Oğûz-nâmeleri, İstanbul, 1952

Kitapçı, Zekeriya, Saadet Asrında Türkler: ilk Türk Sahâbe Tabîi ve Tebea Tabîileri, Konya, 1993.

Köprülü, Mehmed Fuad, Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, Ötüken Yayınları, 1981.

Müneccimbaşı Ahmed Dede, Müneccimbaşı Tarihi Sahaif-ul-Ahbar fi Vekayi-ül-A’sar, haz. İsmail Erünsal, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ty. c I.

Neşri, Mehmet Neşri, Kitab-ı Cihan-Nüma Neşri Tarihi, I, haz. Faik Reşit Unat, M. Altay Köymen, TTK yay, 3. Baskı, Ankara, 1995.

Ocak, A. Yaşar, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler: Metodolojik Bir Yaklaşım, TTK, Ankara, 1992.

Oruç Beğ Tarihi / Tevârih-i Nesl-i Âl-i ‘Osmân”, haz. Nihal Atsız, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1972.

Osmanali Sıddıkoğlu, (1875-1940) Tarih-i Kırgız-ı Şadmaniye, (İlk baskısı 1913’te Ufa’da yapılmış, Hüseyin Karasay uulu, Kril harflerine aktararak 1990’da Frunze’de yayınlamıştır.)

Ögel, Bahattin, Türk Mitolojisi I, MEB yay, İstanbul, 1997.

Özcan, Abdülkadir. “Cam- Cem Ayin”, DİA , c. 7.

Pazarbaşı, Erdoğan, “Osmanlı Dönemi Kur’an Tefsirlerinde Türklerle İlgili Değerlendirmeler”, Türkler, edit. H. C. Güzel ve diğerleri, Yeni Türkiye Yay, c. XI.

Rabguzi, Nasiruddin, Kısasu’l-Enbiya, haz. Aysu Ata, I-II, TDK yay, Ankara, 1992; Kısas-ı Rabguzi, I-II, haz. Ergaş İ. Fazılov, Abdullah Yunusov ve Hamdullah Dadabayevî Fazılov, Taşkent, 1990-1991.

Seyfeddin Aksikendi, Mecmuatü’t-Tevarih, Farsçadan çev. M. M. Dosbolov ve Omor Sooronov, Bişkek 1996.

Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi Solakzade tarihi, haz. Vahid Çabuk, Kültür Bakanlığı yay, Ankara, 1989.

Şimşek, Osman, “Medeniyet” ve “Sistem” İnşa Edici Vasfıyla Tevhidi Düşünce,

- Gazi Kitapevi yay, Ankara, 2017.
- Tanyu, Hikmet, İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı, Ankara Üni. İlahiyat Fak. yay, Ankara, 1980.
- Togan, Ahmet Zeki Velidi, Tarihte Usûl, İstanbul, 1985.
- Togan, A. Zeki Velidi, Umumi Türk Tarihine Giriş I, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1970, 2. Baskı.
- Togan, A. Zeki Velidi, Oğuz Destanı: Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili, Enderun yay, İstanbul 1982
- Tümer, Günay- Küçük, Abdurrahman, Dinler Tarihi, Ocak yay, Ankara, 1997, 3. Baskı.
- Vânî Mehmed Efendi, Arâisü'l-Kurân, Süleymâniye Ktp.,Yeni Câmii 100.
- Yeni Rehber Ansiklopedisi “Türkler” mad. İhlas Gazetecilik, İstanbul 1993.
- Yılmaz, Hakan, “Türkler’in Dinî ve Siyâsî Geçmişine Işık Tutan En Eski İki Kaynaktan Biri: “Ulu Hân Ata Bitikci”, [www.siyasiforum.net / viewtopic.php?f=9&t=12147](http://www.siyasiforum.net/viewtopic.php?f=9&t=12147), erişim 15.11.2014

